

A hatalom mintái: az EU külső irányítása technikák a munkahelyen - a marokkói demokratizálási politikák esete

Budde, David; Großklaus, Mathias

Publikációs verzió / Published Version Arbeitspapier /
working paper

Empfohlene Zitierung / Javasolt idézet:

Budde, D., & Großklaus, M. (2010). *A hatalom mintái: az EU külső irányítási technikái a gyakorlatban - a marokkói demokratizálási politikák esete*. (KFG Working Paper Series, 22). Berlin: Berlin: Freie Universität Berlin, FB Politik- und Sozialwissenschaften, Otto-Suhr-Institut für Politikwissenschaft Kolleg-Forschergruppe "The Transformative Power of Europe". <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-370942>.

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer Deposit-Lizenz (Keine Weiterverbreitung - keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Gewährt wird ein nicht exklusives, nicht übertragbares, persönliches und beschränktes Recht auf Nutzung dieses Dokuments. Dieses Dokument ist ausschließlich für den persönlichen, nicht-kommerziellen Gebrauch bestimmt. Auf sämtlichen Kopien dieses Dokuments müssen alle Urheberrechtshinweise und sonstigen Hinweise auf gesetzlichen Schutz beibehalten werden. Sie dürfen dieses Dokument nicht in irgendeiner Weise abändern, noch dürfen Sie dieses Dokument für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, aufführen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Mit der Verwendung dieses Dokuments erkennen Sie die Nutzungsbedingungen an.

Használati feltételek:

Ez a dokumentum letéti engedéllyel hozzáférhető (nincs újraelosztás - nincs módosítás). A dokumentum használatára nem kizárólagos, nem átruházható, egyedi és korlátozott jogot biztosítunk. Ez a dokumentum kizárólag az Ön személyes, nem kereskedelmi célú felhasználására szolgál. A dokumentum minden másolatának tartalmaznia kell a szerzői jogi és egyéb, a jogi védelemre vonatkozó információkat. Ön nem jogosult ezt a dokumentumot semmilyen módon megváltoztatni, nyilvános vagy kereskedelmi célokra másolni, a dokumentumot nyilvánosan kiállítani, előadni, terjeszteni vagy más módon nyilvánosan felhasználni.

A jelen dokumentum használatával Ön elfogadja a fenti felhasználási feltételeket.

A hatalom mintái

Az EU külső irányítási technikai működés közben - A marokkói demokratizálódási politikák esete

---

David Budde és Mathias Großklaus

22. szám | 2010. december

KFG munkadokumentum-sorozat

Szerkesztette a *Kolleg-Forscherguppe* "Európa átalakító ereje".

A KFG Working Paper Series a *Kolleg-Forscherguppe* kutatási eredményeinek terjesztését szolgálja azáltal, hogy a szélesebb nyilvánosság számára is elérhetővé teszi azokat. Célja a tudományos csere elősegítése, valamint az európai és európai uniós belső és külső diffúziós folyamatokkal kapcsolatos meglévő alap kutatások megerősítése és kiszélesítése.

A KFG összes munkadokumentuma elérhető a KFG honlapján a www.transformeurope.eu címen, vagy nyomtatott formában megrendelhető a transform-europe@fu-berlin.de e-mail címen.

Szerzői jogvédelem ebben a kérdésben: David Budde és Mathias Großklaus
Szerkesztői segítség és gyártás: Farina Ahäuser, Corinna Blutguth, Julia Stark

Budde, David / Großklaus, Mathias 2010: A hatalom mintái. The EU's External Steering Techniques at Work - The Case of Democratization Policies in Morocco, KFG Working Paper Series, No. 22, December 2010, *Kolleg-Forscherguppe* (KFG) "The Transformative Power of Europe", Freie Universität Berlin.

ISSN 1868-6834 (nyomtatás)

ISSN 1868-7601 (Internet)

Ezt a kiadványt a Német Kutatási Alapítvány (DFG) támogatta.

Freie Universität
Berlin Kolleg-
Forscherguppe
"Európa átalakító ereje:
Az Európai Unió és az eszmék elterjedése" Ihnestr. 26.
14195 Berlin
Németország
g
Telefon: +49 (0)30- 838 57033
Fax: +49 (0)30- 838 57096
transform-europe@fu-berlin.de
www.transformeurope.eu

Deutsche
Forschungsgemeinschaft
DFG

A hatalom mintái

Az EU külső irányítási technikái működés közben - A marokkói demokratizálódási politikák esete

David Budde és Mathias Großklaus
Freie Universität Berlin

Absztrakt

Ez a tanulmány a politikai kormányzás olyan keretét fogalmazza meg, amely magában foglalja a hatalom Foucault, Habermas, Bourdieu és mások által megfogalmazott modern felfogásokat, és ezt alkalmazza az EU szomszédságpolitikájának empirikus elemzésére. A szerzők az emberi jogok és a demokrácia előmozdítását elemzik a 2003 óta Marokkóban alkalmazott átfogó biztonsági stratégia részeként, és megvizsgálják a hierarchikus, a közvetett és a puha irányítási módok használatát és visszhangját az EU külső kormányzása során a dél-mediterrán térségben. A megállapítások azt sugallják, hogy Európa olyan összetett stratégiát alkalmaz, amely a kormányzó tisztviselőket, a civil társadalmi szereplőket és a társadalmat általában véve célozza meg, az irányítási módok egy-egy megfelelő kombinációjával. Míg a klasszikus ösztönzők nem tudtak reformokat kezdeményezni kormányzati szinten, addig a marokkói civil társadalom szereplőinek megerősítésében hatékonyak bizonyultak. A "puha" módok döntő szerepet játszanak a kormánytisztviselők EU-val szembeni önképének, valamint az emberi jogokról és a demokráciáról szóló közbeszéd paramétereinek alakításában, lehetővé téve ezáltal a nem kormányzati szereplők számára, hogy beavatkozzanak a kormányzatba és demokratikus reformokat követeljenek. Az EU szomszédságpolitikáinak irányítási mechanizmusaira vonatkozó integrált perspektíva így rávilágít arra, hogy a külső kormányzás elemzésében tovább kell vizsgálni a hatalom mikrotechnikáit.

A szerzők

David Budde a berlini Freie Universität Berlin és a Tel Aviv-i Egyetem politológia szakán végzett. Szakterülete a modern hatalomelméletek, a közel-keleti politika és az európai szomszédságpolitika.

Kapcsolat: david.budde@fu-berlin.de

Mathias Großklaus a berlini Freie Universität Berlin és az isztambuli Boğaziçi Egyetem politikatudományi szakának végzős hallgatója. Szakterülete a diskurzuselmélet és az Európai Unió külpolitikája.

Kapcsolat: mathias.grossklaus@fu-berlin.de

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	5
2. A hatalom konceptualizálása	7
2.1 <i>Európa mint hatalom és Európa hatalma</i>	7
2.2 <i>Hatalom, kormányzás vagy irányítás? Egy fogalmi keret</i>	8
2.3 <i>Elemzési keret</i>	13
3. Az EU marokkói demokratizálódási politikájának esete	15
3.1 <i>Esettanulmány tervezése</i>	15
3.2 <i>Demokratizálási politikák mint biztonsági gyakorlatok</i>	16
3.3 <i>Intézményi háttér</i>	17
4. Kormányzási módok a munkahelyen	19
4.1 <i>Hierarchikus irányítási mechanizmusok</i>	19
4.2 <i>Közvetett irányítási mechanizmusok</i>	20
4.3 <i>Lágy kormányzási mechanizmusok</i>	22
5. A hatalom mintái? Az eredmények elemzése	27
5.1 <i>Kormányzási stratégiák és rezonanciájuk Marokkóban</i>	27
5.2 <i>A politikai irányítás mint elemzési keret értékelése</i>	29
6. Következtetés	30
Irodalom	32

1. Bevezetés¹

Az ENP [európai szomszédságpolitika] segítette az Európai Unió szomszédainak abban, hogy átalakítsák országaikat [...] Ez megerősíti, hogy ha a megfelelő szakpolitikai kombinációt és eszköztárat használjuk, akkor átalakító soft powerként működhetünk, amely a stabilitást és a jólétet a bővítési területen túl is terjeszti.

(Stefan Füle, az EU bővítési és szomszédságpolitikáért felelős biztosa, idézi Lobjakas 2010).

A nemzetközi politikában, amely egykor a szuverén nemzetállamok kizárólagos birodalma volt, az Európai Unió mára magabiztos szereplővé vált, amely ambiciózus célokat tűzött ki maga elé. Az EU a politikai eszközök széles skáláját alkalmazva próbál átalakító változásokat elérni szomszédságában. Nem utolsósorban a 2003-as európai biztonsági stratégia (ESS) óta az EU a biztonságot a külső kormányzási napirendje élére helyezte, és a tagságra nem törekvő vagy tagságra nem jogosult szomszédos államok stabilizálásán keresztül új "biztonsági kultúra" kialakítására törekszik. Ennek érdekében az EU komplex politikákat vetett be annak érdekében, hogy "előmozdítsa az Európai Uniótól keletre és a Földközi-tenger határain fekvő, jól kormányzott országok gyűrűjét, amelyekkel szoros és együttműködő kapcsolatokat ápolhatunk" (Európai Bizottság 2003b: 8). Ez a tanulmány a hatalom elemzésébe való visszavezetésével kívánja megvilágítani a külső kormányzás e megközelítésének koncepcióját és valóságát.

A hatalom fogalma természetesen nem újdonság az EU külső irányításával foglalkozó kutatók számára. Épp ellenkezőleg, számos olyan fogalom létezik, amely az európai külső kormányzást a hatalomhoz kapcsolja (lásd sokak között Sjursen 2006; Smith 2008: 15f). E perspektívák többsége azonban azt a kérdést teszi fel, hogy az EU a nemzetközi politika szereplői szempontjából fogható-e fel hatalomként, és nem a *hatalmi képességek*, vagyis a más szereplőkkel való kapcsolatokra gyakorolt befolyásolás képességei szempontjából (Diez 2005: 616). Az EU hatalmi kapacitásainak - vagy Európa saját szavaival élve "politikai mixének és eszköztárának" - megfelelő elemzői figyelembevételével a szomszédos térségben olyan perspektívát tesz szükségessé, amely a hatalmat szisztematikusan integrálja a külpolitikai szereplők kapcsolatába, és lehetővé teszi a különböző hatalmi mechanizmusok széles skáláját.

Ez az írás innovatív elméleti alapokra kíván támaszkodni, a (poszt)modern társadalomelméletben kidolgozott hatalomfogalmakból merítve, amelyeket csak nemrégiben tettek hozzáférhetővé a globális kormányzás tanulmányozásához (Göhler et al. 2010). Ezeket a fogalmakat az európai szomszédságpolitikák empirikus elemzésével kapcsoljuk össze² az Európa déli mediterrán határan fekvő Marokkó esetének vizsgálatával.

Visszatérve Weberhez és a hatalom definíciójához, amely szerint "a hatalom annak a valószínűsége, hogy egy társadalmi viszonyon belül az egyik szereplő az ellenállás ellenére is képes lesz saját akaratát keresztülvinni, függetlenül attól, hogy ez a valószínűség min alapul" (Weber 1968: 53), valamint a német politikai kutatásban a politikai irányításról és az európaizációról folytatott újabb vitához, a célunk az irányítás módjainak, mechanizmusainak és eszközeinek konceptualizálása.

1 A szerzők köszönetet mondanak Tanja A. Börzelnek és Mohamed Amjahidnak a tanulmányhoz fűzött hasznos megjegyzéseikért. E tanulmány közzétételét a berlini Freie Universität Berlinben működő Kolleg-Forschergruppe (KFG) "The Transformative Power of Europe" (Európa átalakító ereje) tette lehetővé. A KFG-t a Német Kutatási Alapítvány (DFG) finanszírozza, és az EU belső és külső kapcsolataiban az eszmék terjesztésével kapcsolatos kutatásokat fogja össze. További információkért kérjük, keresse fel a www.transformeurope.eu honlapot.

2 Az európai szomszédságpolitika/politikák kifejezéssel a szomszédos államokra irányuló uniós politikák

össességét értjük. Amikor az EU sajátos "európai szomszédságpolitikájára (ENP)" hivatkozunk, akkor ezt ennek megfelelően megjegyezzük.

A modern hatalomelméletekre támaszkodva reméljük, hogy elkerülhetjük azt a felfogást, hogy a szakpolitikai hatások *vagy* egy "racionalista" megközelítéssel magyarázhatók, amely a hatásokat a költség-haszon számításokkal, az ösztönzőkkel és a racionális szereplőkkel, *vagy* egy "szociológiai" paradigmával, amely a szocializációra és a társadalmi tanulási hatásokra helyezi a hangsúlyt (Saurugger 2009). A külső kormányzás hatalmi és irányítási módjai koherens és átfogó keretének konceptualizálásának előnye, hogy figyelembe veszi a diszkurzív irányítási módokat is egy olyan területen, ahol a kemény hatalomról általában úgy vélik, hogy dominál, ugyanakkor nem zárja ki az erőforrásokon és a szankciós képességeken alapuló hatalmi aszimmetriákat sem az elemzésből. Sokkal inkább úgy véljük, hogy a hatalom és a hatalomnak az irányítási módokon keresztül történő gyakorlásának bonyolult módjainak széles körű megértése lehetővé teszi számunkra, hogy feltárjuk azokat a stratégiákat, amelyek a hierarchikus és a puha irányítási módokat kombinálják, és így "hatalmi mintákat" hoznak létre az EU külső kormányzásában.

Ebben a tanulmányban három fő kérdést vizsgálunk, amelyekkel az EU külső kormányzásának elméletileg megalapozott és empirikusan innovatív perspektíváját kívánjuk megnyitni:

(1) Milyen irányítási módok alkalmazhatók a szomszédságpolitikában? Ezért olyan elméleti keretet kérünk, amely lehetővé teszi az olyan gyűjtőfogalmak, mint a hatalom, a kormányzás és az irányítás elhatárolását, és amely végül lehetővé teszi az irányítási módok empirikus elemzéséhez szükséges fogalmi meghatározását.

(2) Milyen irányítási módokat alkalmaznak az európai szomszédságpolitikákban, és milyen visszhangra? Azt a kérdést tesszük fel, hogy az EU hogyan alkalmazza az irányítási eszközeit, hogy egyesek csak együttesen működnek-e, vagy bizonyos mintákba sorolódnak-e. Továbbá rákérdezzük arra, hogy ezek az eszközök milyen rezonanciát váltanak ki a címzetteknel, így felvetjük a kérdést, hogy az EU valóban megfelel-e ambiciózus külpolitikai céljainak.

(3) Milyen heurisztikus értékkel bír - ha egyáltalán bír - a politikai kormányzás fogalma ebben a dokumentumban? E feladat részeként tehát kritikusán értékeljük keretrendszerünk heurisztikus értékét és az általa kapott eredményeket a kutatás jelenlegi állása szempontjából.

Először is röviden áttekintjük a hatalom különböző fogalmait az EU külső irányításában, mielőtt megfogalmaznánk az empirikus elemzés heurisztikus keretét. Ezután bemutatjuk Marokkó esetét és az esettanulmány felépítését, mielőtt felvázolnánk az EU által a külső demokratizálási politikában alkalmazott kormányzási módokat és azok megfelelő visszhangját a címzettek felé. Végül visszautalunk a fő kutatási kérdéseinkre, és - empirikus eredményeink alapján - értékeljük az EU marokkói emberi jogi és demokratizálási kísérleteinek koncepcióját és valóságát, valamint a politikai kormányzás hatalmi alapú keretének értékét az elemzéshez. Bár terjedelmileg és térben korlátozottak vagyunk, célunk, hogy bebizonyítsuk egy olyan elméleti megközelítésben rejlő heurisztikus értéket, amely túllép a külpolitikai elemzés klasszikus paradigmáin, és megpróbálja feltárni a 21. századi nemzetközi politikában szerepet játszó komplex hatalmi mintákat.

2. A hatalom konceptualizálása

Ebben a részben a külső kormányzás és az európaizáció szakirodalmának gyengeségeit tárgyaljuk, amelyek nem tükrözik megfelelően az európai szomszédság összetett hatalmi mechanizmusait. Ez alapján ezután a politikai kormányzás keretét alkalmazzuk, mint olyan perspektívát, amely képes a hatalom megjelenítésére még a globális kormányzásban is, mielőtt konceptualizálnánk a megközelítést az EU szomszédsági politikáinak empirikus elemzéséhez.

2.1 *Európa mint hatalom és a Európa hatalma*

Miközben a tudományos vitában háttérbe szorult az a kérdés, hogy az Európai Unió a nemzetközi politika teljes jogú szereplőjének tekinthető-e vagy sem, Európa külső jellegének leírására számos kísérlet született. A legtöbb megközelítés egy "újfajta hatalmat fedezett fel a nemzetközi politikában" (Diez/Manners 2007: 173). A hatalom fogalmának pontosítására használt jelzők listája azonban hosszú: Európát civilizációs, civilizáló, szelíd, birodalmi, normatív, átalakító, puha vagy intelligens hatalomként jellemzik. Az vitán felül áll, hogy az EU külső kormányzásra vonatkozó megközelítését bizonyos normatív momentumok vezérik - ami azonban vitatott, az egyszerűen e normák jellege és politikai relevanciája (Youngs 2009). Mégis, a normatív vagy polgári hatalom végső soron történő azonosítására szolgáló megfelelő kritériumok gyakran homályosak. Döntő fontosságú, hogy a "normatív hatalomról Európában" szóló vita befelé fordul. A külső fellépésre vonatkozó magyarázatok elválaszthatatlanul összekapcsolódnak az európai énrre vonatkozó kérdéssel. Ezzel összhangban a hatalom fogalmát inkább a "cselekvőképesség", mint a tényleges hatalmi képességek leírására alkalmazzák: A legtöbb hozzászólás azt a kérdést teszi fel, hogy Európa *normatív hatalomként cselekszik-e* - nem pedig azt, hogy a szereplők közötti kapcsolat szempontjából ténylegesen *rendelkezik-e normatív hatalommal* (Diez 2005: 616).

Mi is a hatalomról kérdezzünk. Mi azonban nem egy bizonyos típusú szereplő (Európa mint hatalom), hanem egy szereplő tényszerű empirikus *gyakorlatának* (Európa hatalma) elemzésére törekszünk. A két perspektíva szorosan kapcsolódik egymáshoz, mivel a hatalomnak van egy leíró és egy előíró oldala: Míg az előbbi a külpolitikai célokra összpontosít, addig az utóbbi a hozzájuk kapcsolódó eszközök felvázolására. Az empirikusan gyakorolt hatalom szempontja tehát fogalmilag implikált, bár analitikusan nem explicit. Ian Manners korszakalkotó cikkében Európa hatalmát egyszerűen úgy határozza meg, mint a szereplőtípus diszkurzív reprezentációját (Manners 2002: 239). Mindazonáltal a "normatív hatalom Európában" több mint pusztán osztályozási fogalom, hanem hasznos a hatalmi kapacitások elemzéséhez ebben a tanulmányban: A normatív hatalom mindig az értékek alakítására és átférfalására irányul, nem kevésbé, mint a "normálisról alkotott elképzelések" befolyásolására tett kísérletre (Manners 2002: 253). A normatív hatalom ennek megfelelően a weberi értelemben vett hatalmat is jelenti, mint az akarat megvalósításának valószínűségét, akár mások antagonizmusával szemben is. A hatalom egy bizonyos típusának lenni azt jelenti, *hogy a törvényhozói, intézményi, strukturális és diszkurzív hatalom bizonyos formáit gyakorolhatjuk* (Barnett/Duvall 2005: 8ff). Az európai külkapcsolatok esetében ez azt jelenti, hogy képesek vagyunk befolyásolni a célországok "normálisnak" tekintett biztonságpolitikáját (Bengtsson 2008: 604). Ez viszont olyan elemzési perspektívát igényel, amely a hatalmat nem csupán implikálja, hanem egyértelműen *hatalomként* konceptualizálja a *cselekvő* szereplők külpolitikai formálódásában.

A másik táborban az európaizációval foglalkozó szakirodalom modellek széles skáláját hozta létre, amelyek az Európai Unió célországokra gyakorolt befolyásának eszközeit és mechanizmusait elméleti szempontból vizsgálják (Lavenex/Schimmelfennig 2009).

A legtöbb megközelítés azonban nem rendelkezik olyan elméleti kerettel, amely képes lenne megragadni azokat a sokrétű hatalmi mechanizmusokat, amelyekre ez a tanulmány fényt kíván vetni.

Bár a legújabb kutatások eltávolodtak a hierarchikus mechanizmusokra való kizárólagos összpontosítástól az úgynevezett "puha módok" bevonásával (Saurugger 2009), a "puha" kifejezést többnyire az európai kormányzásról szóló fehér könyvben szereplő bizottsági meghatározás szerint alkalmazzák, nevezetesen a "formális szabályok és más, nem kötelező erejű eszközök, például ajánlások, iránymutatások vagy akár az önszabályozás kombinációja egy közösen elfogadott kereten belül" (Európai Bizottság 2001: 20). Ezért a puha módot széles körben úgy értelmezik, mint a kemény, hierarchikus módok *alkalmazásának* mellőzését, mint a "hálózat" vagy a "piac" módokon belül. Míg a szabályozás megfelelő *mechanizmusai* (verseny vagy koordináció, szemben a hierarchikus harmonizációval) jól meghatározottak, a puha módot mint olyat jelző elméleti hivatkozási keret továbbra sem világos. Továbbá nem tisztázott, hogy a szereplők horizontális jellegének fogalmi előfeltétele mikor tekinthető adottnak.

Amint a továbbiakban érvelni fogunk, a "piac" és a "hálózat" nem igazán puha mechanizmusok. Sőt, az ilyen intézményesített keretek megvalósítása a közvetett irányítás módjának tekinthető, ahol a "puha" szereplők beállítása és a "kemény" külső beavatkozás lehetősége strukturálja a szereplők viselkedését.

Széles körben feltételezik, hogy a célországokban a társadalmi változás *vagy* ösztönzők, *vagy* a szocializáció és a társadalmi tanulás révén valósul meg. Ennek megfelelően mindkét koncepció kialakította saját szakirodalmát (Saurugger 2009). Ezzel szemben az a megállapítás, hogy az EU rendkívül sikeres volt a szabályok átadásában, ami viszont nem járt semmilyen, sőt kontraproduktív hatással (Youngs 2009: 899), megkérdőjelezi a két külön logika mint funkcionális egyenértékűség megkülönböztetését. Inkább arra számítunk, hogy ezek széleskörű kölcsönhatásban vannak egymással. Visszatérve annak megértéséhez, hogy mi a hatalom, és hogy a modern társadalomelmélet milyen módokon találta meg a hatalmi viszonyokat és mechanizmusokat, azt kívánjuk megmutatni, hogy analitikus értéket képvisel a hierarchikus beavatkozások, valamint a horizontális társadalmi interakció fogalmain valóban alapuló módozatok bevonása.

2.2 Hatalom, kormányzás vagy irányítás? Egy fogalmi keret felé

A hatalomról alkotott alapvető felfogásunk szerint a hatalom a társadalmi kapcsolatokban a *cselekvési területek* korlátozására, kiterjesztésére vagy - általánosságban - *strukturálására* szolgáló médium. Így a hatalom gyakorlásakor bizonyos cselekvési lehetőségek megnyílnak vagy lezárulnak. Ez történhet egy másik szereplő cselekedetei miatt, vagy olyan struktúrák miatt, amelyek lehetővé vagy lehetetlenné tesznek valakit egy bizonyos cselekvési irányt (Göhler et al. 2010: 3).

Hogyan kapcsolódik a kormányzás a hatalom fogalmához? Bár maga a kormányzási paradigma vitatott,³ Höppner et al. (2006) meglátásaira támaszkodunk, akiknek a kormányzás és az irányítás közötti különbségtétel a politikai kibernetikából származik (vö. Deutsch 1966). Értelmezésükben mindkét fogalom egy *szabályozó* és egy *szabályozott* rendszerre utal, de döntően különböznek abban, hogy a két rendszer közötti információfelvétel és a bemenet hogyan történik.

3 Átfogó vita található Börzel (2007) és Mayntz (2005) tanulmányában.

A kormányzás kifejezés általában a következőkre utal

"intézményesített koordinációs módok, amelyeken keresztül kollektívan kötelező erejű döntéseket fogadnak el és hajtanak végre [...]. A kormányzási struktúrák az intézményekre és a szereplők konstellációira vonatkoznak, míg a társadalmi koordináció [kormányzási] módjai azokra a folyamatokra vonatkoznak, amelyek befolyásolják és megváltoztatják a szereplők viselkedését".
(Börzel 2007: 3f, kiemelve DB/MG)

A kormányzás kifejezés tehát akkor megfelelő, amikor a társadalmi interakció olyan struktúráiról és módozatairól beszélünk, amelyek intézményesültek, és általában egy bizonyos politikai probléma szabályozását vagy megoldását szolgálják. A legfontosabb különbség az irányításhoz képest az, hogy a kormányzási megállapodásokon belül a politikai probléma vagy célok kívülről adottak. A kibernetika szempontjából a kormányzás egy zárt funkcionális láncon belül működik: A szabályozó rendszer egy kívülről adott és nem megváltoztatható indexérték vagy referenciaváltozó szerint működik. A szabályozott rendszer visszajelzést küld a szabályozó rendszernek, amely ennek megfelelően módosítja parancsait (szaknyelven a korrekciós változóját) (Höppner et al. 2006: 12), hasonlóan egy légkondicionálóhoz, amely úgy van beállítva, hogy egy bizonyos léghőmérsékletet hozzon létre és tartson fenn.

A politikai irányítási módokon belül viszont az indexértéket vagy a referenciaváltozót maga a szabályozó rendszer szabályozza, és így a szándékoknak van alárendelve. Ez azt jelenti, hogy a szabályozó rendszernek hatalma van, mert nem *kell* tanulnia (Deutsch 1966: 304). Bár a politikai irányítási kísérleteken belül van visszacsatolás, például a választásokon keresztül, ez a visszacsatolás szelektíven érkezik, mert az indexérték ellenőrizhető (Höppner et al. 2006: 12f).

Az irányítási módok fő jellemzője az irányítással szemben tehát az, hogy a cselekvési szándékok kialakítása, módosítása és megvalósítása ugyanazon folyamat része, és a címzettek visszajelzései által megkérdőjelezhető, míg az irányítási megállapodásokban a szabályozandó "probléma" kívülre került. Összefoglalva, a politikai kormányzás a hatalom *szándékos* használatára utal; arra, hogy "a saját akaratát az ellenállás ellenére véghezvigye, függetlenül attól, hogy ez a valószínűség mire támaszkodik" (Weber 1968: 53).

Megkülönböztetünk politikai irányítási *módokat, mechanizmusokat és eszközöket* (Höppner 2008). A kormányzási módok a hierarchia érintett fokára és a hozzájuk kapcsolódó hatalomelméletekre utalnak, míg a mechanizmus a társadalmi interakción belüli konkrét funkcionális kapcsolatot jelöli, amely megváltoztatja a cselekvési területeket. Az eszközök szükségesek ahhoz, hogy e mechanizmusok közül egyet vagy többet működésbe hozzanak. A hierarchiát a szankciók intézményesültségének foka (1) és a folyamatok formalizáltságának foka (2) határozza meg. E feltételezések alapján az irányítási módok három kategóriáját különböztethetjük meg, amelyek mindegyike egy vagy több mechanizmust és lehetséges eszközt foglal magában (*lásd az 1. táblázatot*).

táblázat: A politikai irányítás módjai, mechanizmusai és eszközei

Kormányzási mód		Kormányzási mechanizmus	Eszközök és funkciók
Hierarchikus irányítás	Irányítás intézményesített kényszerítő eszközökkel	Megfelelés	Kodifikált jog a fizikai erőszak eszközeivel együtt, mint a lehetséges szankciók forrása
Közvetett kormányzás	Irányítás ösztönzőkkel	Racionális választás	pénzeszközök vagy bármely kölcsönösen értékelt szűkös erőforrás, hogy megváltoztassák a címzettek költség-haszon számításait.
	Szerkezeti kormányzás	Tárgyalási rendszerek létrehozása	Horizontális tárgyalási rendszerek (pl. kerekasztalok) létrehozása az érdekeltek között, ugyanakkor a hierarchikus beavatkozás eszközeinek megtartása, ha az érdekeltek nem kívánt eredményeket produkálnak.
		Versenyrendszerek létrehozása	Szabályok és rendeletek megállapítása az érdekelt felek közötti piac vagy verseny az innováció és a közjavak termelésének hatékonysága érdekében; a verseny paramétereinek hierarchikus megváltoztatására szolgáló eszközök megtartása
		Hálózatok létrehozása	Intézményesített kormányzati hálózatok létrehozása vagy manipulálása a különböző tőkefajták ellenőrzése révén. (gazdasági, társadalmi vagy kulturális tőke), amelyre az érdekelteknek szükségük van pozíciójuk előmozdításához. a hálózaton belül
Sofrt kormányzás	Irányítás diszkurzív gyakorlatokon keresztül	Szubjektiváció	Stratégiák a sajátos, hatalomhoz kötött szubjektumok konstituálására (assujettissement)
		Kategorizálás	Tárgyak, események, témák hozzárendelése bizonyos kategóriákhoz, amelyek egy nagyobb diszkurzív formáció részét képezik.
		A felszólalói pozíciók strukturálása	Bizonyos felszólalók pozíciójának strukturálása, hogy legitim módon szólalhassanak meg a nyilvános diskurzusban
		A tudás előállítása	Az adatok összegyűjtése, strukturálása és tudásként való kommunikálása, valamint a közbeszédben való elhelyezése bizonyos témákról.
		Az igazság előállítása	Folyamat, amelynek során a tudás és az állított jelentések megkérdőjelezhetetlen igazságként rögzülnek.
		Az én performatív gyakorlatai	Az én olyan gyakorlatai, amelyek beépítik, lefordítják vagy manipulálják a diszkurzív mintákat (pl. biopolitikai normalizációs technikák).
		Hivatkozás üres jelzőkre	Homályos és politikai kifejezések vagy fogalmak használata a társadalmi identitások (de)stabilizálása és az integráció vagy az ellenállás érdekében.

	Veszekedésen keresztüli kormányzás	Indoklás	Kérdések és érvek alkalmazása egy stratégiai vagy kommunikatív cselekvési módban a másik meggyőzése érdekében.
	Kormányzás szimbólumokon keresztül	Szimbolikus sűrités	Egy szimbólum (pl. egy fejkendő) feltöltése egy sűritett és specifikus kognitív és affektív jelentéssel.

Forrás: Göhler 2007: 90, 2009: 165).

A következőkben röviden bemutatjuk, hogyan működnek ezek a módok és mechanizmusok, és milyen elméleti alapokon fejlesztették ki őket. Tisztában vagyunk azzal, hogy sok paradigma, amelyre hivatkoznak, egymást kizárónak tűnik (pl. a foucault-i és a habermasi diskurzusfogalom), de úgy gondoljuk, hogy az empirikus elemzésben heurisztikus "lencseként" kölcsönösen produktívak is, ahol az egyes koncepciók a társadalmi interakciók különböző aspektusaira világítanak rá. E módzatok teljesebb és ékesszólóbb elméleti tárgyalása máshol található (vö. Göhler 2007; Göhler et al. 2009b, 2010).

(1) *A hierarchikus irányítás* a kényszer intézményesített eszközeivel működik, ahogyan az a konszolidált állami rendszerekben a leggyakrabban megtalálható. A kodifikált törvények konkrét szankciókat írnak elő a cselekvésekhez a megfelelés biztosítása érdekében. Az erősen formalizált folyamatok megkövetelik mind a szereplők közötti stabil hatalmi aszimmetriákat (pl. a fizikai erőszak eszközeinek monopóliuma révén), mind a működő társadalmi intézményeket.

(2) *A közvetett irányítás* olyan hatásokat céloz, amelyek kényszerítő eszközökkel nem érhetőek el, de végső soron a külső beavatkozás lehetőségétől függ. Az *ösztönzőkkel történő irányítás például a szereplők költség-haszon-számításait manipulálja* azáltal, hogy bizonyos viselkedésért jutalmat vagy büntetést szab ki. Ez a mód még mindig hatalmi aszimmetriát igényel abban az értelemben, hogy egy kölcsönösen értékelt erőforrás egyenlőtlenül oszlik meg a szereplők között.⁴ *A strukturális irányításon belül különböző kereteket hoznak létre annak érdekében, hogy az érdekeltek horizontálisan (pl. kerekasztal-tárgyalásokon) kölcsönhatásba léphessenek egymással annak érdekében, hogy egy adott problémára pareto-optimális megoldásokat hozzanak létre, például tárgyalások vagy verseny révén.* Kimutatták azonban, hogy a sikertelen tárgyalások vagy verseny esetén várható külső beavatkozás úgy strukturálja az érdekeltek viselkedését, hogy megpróbálják elkerülni ezt a beavatkozást (Göhler 2007: 90). Tehát bár a szereplőket nem kényszerítik egy bizonyos cselekvési irányvonal követésére, lehetőségeiket mégis intézményesített szankciók (ösztönzők) és formalizált folyamatok (pl. pályázati eljárás révén) strukturálják, és így a szereplők közötti hatalmi aszimmetriákra támaszkodnak.⁵

(3) *A lágy kormányzásnak* számos neve van a szakirodalomban.⁶ A "puha módzatoknak" nevezettek többsége azonban a közvetett irányítás alá sorolható, mivel a fent említett hatalmi aszimmetriák és a külső beavatkozás lehetőségei végül is fennmaradnak. A modern hatalomelméletekkel foglalkozó újabb tanulmányok (Göhler et al. 2010) azonban bebizonyították, hogy léteznek valódi puha irányítási módok. Ezek azért puha módok, mert *nincsenek intézményesített szankciók vagy formalizált folyamatok*, ami azt jelenti, hogy horizontális kapcsolatról van szó. A horizontális kapcsolat azt jelzi, hogy nincs hatalmi aszimmetria, de nem általában, hanem a kormányzó szereplő és a címzett között abban a pillanatban, amikor a kormányzási kísérlet elindul (Göhler et al. 2009a: 17f; Göhler et al. 2010: 4). Ez a hiány származhat akár a releváns erőforrások egyenlő elosztásából, akár a belsőleg létrehozott egyenlőségből (mint az *érvélesen keresztül történő kormányzás* elrendezései esetében).

4 Nem számít, hogy ezek az ösztönzők pozitívak és jutalomnak tekinthetők-e, vagy negatívak és büntetésként alkalmazandók (mint például egy kormány bejelentése, miszerint szennyezési adót vet ki, ha az ipar nem teljesít bizonyos kibocsátási határértékeket egy adott időn belül), mert mindkét esetben a költség-haszon számítások módosulnak, és nem alkalmaznak kényszerítést. A különbségek azonban elmosódhatnak, mint például az ENSZ Biztonsági Tanácsa (ENSZ BT) által elfogadott "gazdasági szankciók" esetében, amelyeket erőszakkal is érvényre lehet juttatni.

5 A közvetett irányítási módok tehát meglehetősen ellentmondásosak, és nagy figyelmet kaptak a kormányzási szakirodalomban. Különböző szerzők olyan kifejezéseket használtak, amelyek egymásra utalnak, a különböző kormányzási és kormányzási módok egymásra épülését, rétegződését vagy keveredését sugallják annak érdekében, hogy a "puhább" módok a hierarchikusabb módokba ágyazódjanak, hogy hatékonyak legyenek; vö. Börzel (2010).

- 6 A nemzetközi kapcsolatokban Nye (1990) volt az, aki a "puha hatalomról" folytatott vitát. Az "új kormányzási módokról" és a "puha irányítási mechanizmusokról" szóló eddigi legkiforrottabb vitát az európaizálással foglalkozó szakirodalomban találjuk; lásd sok más mellett Citi/Rhodes (2006: 469-472); és Eberlein/Kerwer (2004).

Három puha kormányzási módot különböztetünk meg aszerint, hogy milyen hatalomelméletekből származnak. A *diszkurzív gyakorlatokon keresztül történő kormányzás* a Foucault és Laclau/Mouffe által leghíresebb módon megfogalmazott diskurzuselmélethez kapcsolódik (Arndt/Richter 2009). Míg e perspektíva szerint a diszkurzív szándékok előtti szándékok nem lehetségesek, a foucault-i értelemben vett diskurzus eleve lehetővé teszi a szubjektivitást és ezáltal a cselekvőképességet (Allen 2000: 127), mivel a hatalom csak ott fogalmazható meg, ahol valami olyasmi létezik, mint a szabadság (Arndt/Richter 2009: 30-32). A diszkurzív gyakorlatok révén a társadalmi diskurzusok és jelentések szándékosan úgy módosulnak, hogy be- vagy kizáró hatásokat eredményezzenek. Példákat a 2.3. szakaszban tárgyalunk.

Az érvelésen keresztüli kormányzás a Jürgen Habermas által megfogalmazott beszédaktus-elméletre utal, és arra a képességre, hogy a másik meggyőzése, hogy kérdésekkel és indoklással változtassa meg meggyőződését és cselekedeteit, ezáltal beindítva az igazolás mechanizmusát (De La Rosa/Gädeke 2009: 83-95). Egy szereplő stratégiai vagy kommunikatív cselekvési módot követhet attól függően, hogy nyíltan kiterjeszti-e cselekvési indítékait

- vagy sem (De La Rosa/Gädeke 2009: 96-105). Ha mindkét szereplő beszédaktusba bocsátkozik, akkor kölcsönös kötelezettségvállalásba bocsátkoznak, ami kizárja a hatalmi aszimmetriákat, mivel mindkét fél a meggyőzés tárgya lehet. Ezért horizontális viszonyról van szó abban a pillanatban, amikor a szereplők belépnek egy diskurzusba ezeken a feltételeken.⁷

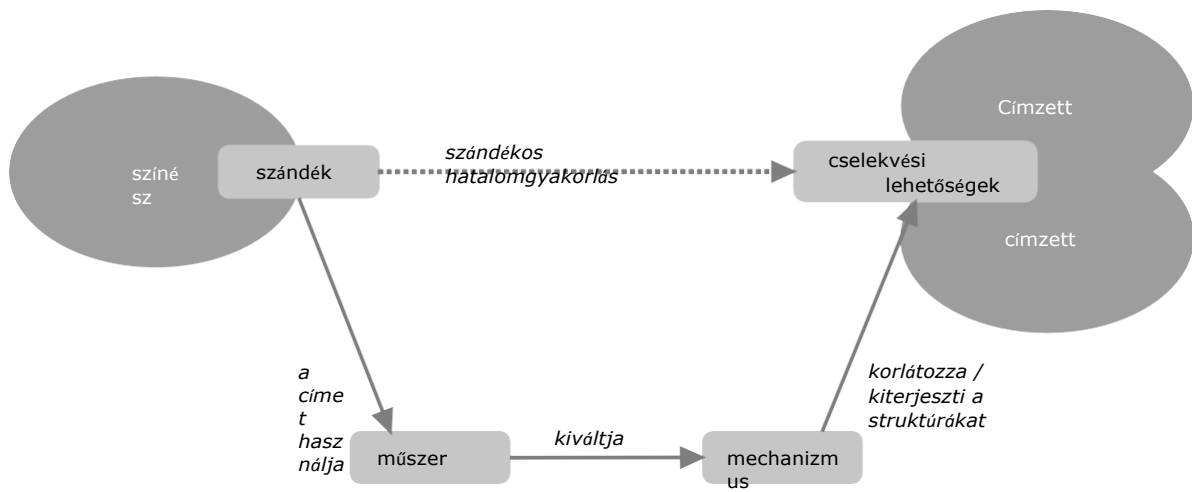
A szimbólumokon keresztüli kormányzás végül arra a kísérletre utal, hogy sikeresen érvényesítsük egy szimbólum bizonyos sűrített jelentését. A szimbólumok normákat és értékeket reprezentálnak és tesznek elérhetővé az érzéki tapasztalat számára (Göhler et al. 2010: 10). A szimbólumokat tehát a kognitív jelentés hordozásán túl az affektív komponensük is jellemzi. A szimbólumokat - szemben a szimbólumok puszta jelölőként való szemiotikai felfogásával - hermeneutikai jelenségként értelmezzük, jelentésük sohasem rögzített, hanem mindig a befogadónak kell értelmezniük (Cohen/Langenhans 2009: 141f), ami olyan irányítási kísérleteket tesz lehetővé, amelyek célja, hogy konkrét értelmezési sablonokat nyújtsanak.

A puha kormányzáshoz "az értelemalkotás kognitív és affektív eszközeinek együttesére" (Göhler et al. 2010: 13, fordítás DB/MG) van szükség, amelyet például bizonyos normatív érvekkel vagy bizonyos szimbólumokkal lehet megszólítani és aktiválni. Göhler et al. a "hangadó tábla" metaforáját használja, amelynek rezonálnia kell. Bár a fogalom további kifejtésre szorul, nyilvánvalónak kell lennie, hogy egy szereplőnek nem kell osztóznia, de ismernie kell a címzettek szociokulturális kontextusát ahhoz, hogy egy irányító eszközt alkalmazzon. A puha kormányzás tehát más kormányzási módokhoz képest kevésbé kiszámítható, de sikeresen alkalmazva fenntarthatóbb is, mert megváltoztatja az egyének gondolkodását önmagukról és az őket körülvevő világról.

Az 1. ábra összefoglalja a politikai irányítás ideáltípusú modelljét. Ebben a *kormányzó szereplő* szándékosan gyakorol hatalmat, azaz strukturálja a *címzettek* cselekvési területeit. Ebben az ideális modellben a címzett és a *befogadó* azonos. Ezt úgy teszi, hogy olyan irányító eszközt alkalmaz, amely beindítja a kormányzási *mechanizmust*, a társadalmi interakción belüli sajátos funkcionális kapcsolatot, amely megváltoztatja a cselekvési mezőket, például az engedelmességet, a racionális választást vagy egy meghatározott alanyi szerep kisajátítását.

- 7 Ez azt is jelenti, hogy a szereplőnek a kormányzási kísérletével követett szándékai megkérdőjeleződhetnek, és végül módosulhatnak.

1. ábra: A politikai irányítás ideális modellje

2.3 A elemzés keretrendszere

Az irányítási módok és a politikai elmélettel való kapcsolatuk rövid bemutatása után most a politikai irányítás megközelítését fogalmazzuk meg. Az empirikus elemzést vezérlő premisszák megfogalmazásával kezdjük.

(1) Az EU-t az európai szomszédságpolitikák keretében *irányító szereplőként* határozzuk meg. Feltételezzük, hogy az EU a szomszédságpolitikákban egyedülálló szereplői minőséggel rendelkezik. Ez azt jelenti, hogy az EU valódi érdekeket követ, és ezért szándékosan cselekedhet a politikai irányítás szempontjából.

(2) A *szándékosság* tág fogalmát használjuk, és minden olyan hatást szándékosnak tekintünk, amely az uniós fellépés logikus és ezért várható következményének tekinthető, valamint az uniós külpolitika általános érdekét szolgálja. Ebben a tekintetben az Európai Biztonsági Stratégia az EU szándékainak normatív keretét szolgál, amint azt a következő szakaszban bemutatjuk.

(3) Az EU szomszédságpolitikáiban a politikai irányítás *címzettjeinek* konceptualizálása során a "szomszédság" vagy a "dél-mediterrán térség" mint politikai térségek széles körben kerülnek említésre. Ebben a régióban a mindenkori cél- vagy partnerállamokat tekintjük tényleges címzetteknek, mivel ők azok az alanyok, akik hivatalos szerződéseket és megállapodásokat kötnek az EU-val.

(4) Végül fontos különbséget tenni az irányítási kísérletek *címzettjei* és *befogadói* között, mivel ezek nem feltétlenül azonosak az elméleten kívül.

Mielőtt a következő szakaszban megközelítenénk empirikus esetünket, elmagyarázzuk, hogyan következtetünk a konkrét szakpolitikákból és eszközökből az előző szakaszban és az *1. táblázatban* vázolt kormányzási módokra. Miután deduktív módon kidolgoztuk keretrendszerünket, induktív módon közelítjük meg empirikus esetünket. Egy adott szakpolitikát a hierarchia foka szerint fogunk elemezni (ahogyan azt az intézményesített szankcionálási kapacitás meghatározza).

és formalizált folyamatok). *Hierarchikus irányítás* csak ott létezik, ahol kényszerrel van szó. A külpolitikában ez a helyzet azokban a szerződésekből, amelyek a be nem tartás eseteire vonatkozó kötelező szankciókra vonatkozó záradékokat tartalmaznak. A *közvetett irányítási* mechanizmusok a címzettek önkéntes részvételén alapulnak, de egyúttal egy stabil hatalmi aszimmetrián is, amely lehetővé teszi az irányító szereplő számára, hogy váratlan eredmények esetén ösztönzőket kínáljon vagy újrakalibrálja a rendszer paramétereit. A külső irányításban ezek a mechanizmusok akkor működnek, amikor bizonyos programok végrehajtásához ösztönzőket kínálnak, vagy amikor olyan struktúrákat és folyamatokat hoznak létre, amelyek versenyt, tárgyalást vagy intézményesített együttműködést kezdeményeznek annak érdekében, hogy az érdekeltek egymás között létrehozzák a kívánt eredményt. A politikai irányítás szempontjából nem annyira az a fontos, hogy ezek a "kormányzási módok" önmagukban működnek-e és hogyan, hanem inkább az, hogy hogyan kerülnek bevezetésre és hogyan használják őket eszközként bizonyos politikai célok eléréséhez.

A *puha módok* végül megkövetelik, hogy a kormányzó szereplő és a címzett között a kormányzás megkísérlésének pillanatában horizontális hatalmi viszony álljon fenn, akár az egyenlően elosztott erőforrások, akár a hatalmi aszimmetriákat semlegesítő ad hoc hatások miatt. A szimbólumokon keresztül történő irányítás a címzettek helyes értelmezésétől függ, például azért, mert olyan szimbólumokat használnak, amelyek a helyiek kollektív emlékezetét tükrözik. A tárgyalások és a politikai párbeszéd csak akkor képezik az érvelésen keresztüli kormányzás tárgyát, ha azok egy szabad deliberatív folyamat, és nem alkudozás vagy akár fenyegetés eredménye. Az EU általában a "politikai párbeszéd" eszközt alkalmazza a változások elérésére (Kinzelbach 2009), de az eredményeket, pl. a cselekvési terveket alaposan meg kell vizsgálni a beavatkozó tényezők szempontjából.

Számos mechanizmus létezik a diszkurzív gyakorlatokon keresztül történő irányításra; ezek mind a diskurzus foucault-i fogalmában megnyilvánuló megkerülhetetlen hatalomra támaszkodnak. A *szubjektíválás (assujettissement)* a hatalom révén formálja és egyben köti is az egyes szubjektumot, és már a címkézésnél elkezdődhet, például azzal, hogy egy államot "partner"-nek nevezünk "kedvezményezett" helyett "partner"-nek a fejlesztési programokban. A *kategorizálással* a tárgyak, események vagy alanyok egy bizonyos pozíciót kapnak az egyes cselekvési területeket strukturáló diskurzuson belül, például egy civil szervezetnek az ENSZ által terrorista szervezetként való kategorizálása, ami az erőforrások elvonásához vezet. Bizonyos *beszélői pozíciók* úgy strukturálódhatnak, hogy bizonyos személyek legitim módon beszélhetnek egy adott csoport nevében a közéletben, így hatalmat szerezve a csoport meghatározására és érdekeik megfogalmazására. Az adatok felhasználhatók a társadalom elemeiről szóló *"tudás" előállítására*, és ezáltal a cselekvés irányának kijelölésére, például olyan társadalmi statisztikák bemutatásával, amelyek a nőket és a kisebbségeket mint a társadalom hátrányos helyzetű csoportjait emelik ki. Még mindig léteznek további módok, például az olyan homályos kifejezésekre (*üres jelzőkre*) való hivatkozás, mint az "emberi jogok" vagy a "jó kormányzás" a társadalom heterogén szegmenseinek integrálására. Bár ezek tűnnek a leglényegesebbnek az EU demokratizálódási politikai szempontjából, az 1. táblázatban szereplő átfogó áttekintésben más módok is szerepelnek.

3. Az EU demokratizálódási politikájának esete Marokkóban

Ebben a szakaszban az esettanulmányunk felépítésére és az EU marokkói demokratizálódási politikáira összpontosítunk. Röviden felvázoljuk továbbá Marokkó intézményi környezetét és az EU politikai programjait az országban.

3.1 Esettanulmány Design

Anélkül, hogy itt lenne helyünk hosszas módszertani vitát folytatni, nyíltan kifejtjük, hogyan és miért döntöttünk úgy, hogy empirikus elemzésünket megközelítjük. Először is, a kormányzási mechanizmusokra vonatkozó kutatási kérdésünket egy kvalitatív esettanulmányban követjük. Pontosabban, a "hatások okaira" (az "okok hatásai" helyett) törekszünk, ami arra készítetett bennünket, hogy a "mechanizmusorientált" megközelítést válasszuk a változóorientált megközelítéssel szemben (Exadaktylos/Radaelli 2009: 512-514), amelyet "heurisztikus esettanulmányoknak" is nevezhetünk:

"[Heurisztikus esettanulmányok; DB/MG] egy adott esetet vagy esetleg több esetet vizsgálnak általánosabb elméleti tételek kidolgozása céljából, amelyeket aztán más módszerekkel lehet tesztelni [...] Az eset kiválasztását elméleti megfontolások vezérlik [...] és az esetnek csak bizonyos aspektusait vizsgálják" (Levy 2002: 135f).

Mivel az esettanulmány nem az előre felállított hipotézisek tesztelésére szolgál, hanem ideális esetben arra, hogy a jövőbeni kutatások számára generáljon ilyeneket, az esetek összehasonlítása ezen a ponton még korai lenne. Ezért eseten belüli elemzést folytatunk, amellyel többé-kevésbé kikerüljük az esetek kiválasztásával kapcsolatos szelekciós torzítás kérdését (Collier et al. 2004: 95f).

Tisztában vagyunk azonban a kompromisszummal (Exadaktylos/Radaelli 2009: 512). Az eseten belüli tervezés miatt az elemzés eredményei az általánosítás és érvényesség szempontjából szükségszerűen korlátozott hatókörűek lesznek, de a heurisztikus keretrendszerünk alkalmazhatóságának alapos értékelését szolgálják.

Jó okok szólnak emellett, hogy a *Marokkói* Királyságot választottuk az eseten belüli elemzéshez. Először is, elvethetünk minden olyan feltételelességi hatást, amely az EU- vagy NATO-tagság perspektíváján alapul. Továbbá Marokkót csak periférikusan érinti az Izraelben és a palesztin területeken, illetve azok körül zajló konfliktus, és nem rendelkezik olyan jelentős természeti erőforrásokkal, amelyek nemzetközi érdeklődést váltanának ki. Mivel Marokkó az *Európai Szomszédsági és Partnerségi Támogatási Eszköz* (ENPI) keretében a 2007 és 2010 között felajánlott 654 millió euróval a legnagyobb összegű támogatásban részesülő ország, Marokkót tekintjük a *legvalószínűbb* esetnek (Levy 2002: 143), hogy a működő irányítási mechanizmusok nagy számát és változatosságát észleljük.

Elemzésünkhöz különböző forrásokból származó adatokat használtunk fel a 2003-2010 közötti időszakra vonatkozóan, elsősorban uniós intézményekből, a marokkói civil társadalomból és más kutatóintézetekből.⁸ Az adatok értelmezése során hermeneutikai megközelítést alkalmaztunk, és eredményeinket a heurisztikus keretrendszerünknek megfelelően kialakított mátrixban csoportosítottuk.

⁸ Az adatokban azonban rendszeres hiányosságot jelent a marokkói kormányzati intézmények dokumentumainak hiánya, amelyekhez a rendelkezésre álló korlátozott források mellett lehetetlen volt

hozzáférni.

Az interszjektív megbízhatóság és érvényesség biztosítása érdekében az értelmezési folyamat során hermeneutikai szűrőket hoztunk létre⁹. Az adatok megfelelőnek bizonyultak a jelen dolgozat terjedelméhez, bár az itt bemutatott megállapítások teszteléséhez elengedhetetlen a mélyrehatóbb kutatás.

3.2 Demokratizálási politikák mint biztonsági gyakorlatok Gyakorlatok

Az európai mediterrán politika biztonságpolitika. A mediterrán térség regionális biztonsági komplexumként való európai felfogása az 1990-es évekre nyúlik vissza, amikor az iszlamista terrorszervezeteket a *regionális stabilitást* fenyegető veszélyként kezdték felfogni, ami a "mediterrán állapot" európai diagnózisához vezetett (Pace 2009).

Az európai külpolitikák elemzésével a szomszédos térségben a biztonsági gyakorlatokat elemezzük. A biztonság koppenhágai definícióját követve az ilyen gyakorlatokat diszkurzívnek tekintjük. Nem a materiális fenyegetés, hanem egy szereplőnek a biztonság relevanciájáról való *megnyilatkozása* - a *szekuritizáció* - az analitikusan releváns *cselekvés* (Waever 1995: 57). A biztonságpolitizáló aktorral, a cselekvés referenciális tárgyával, a tényleges közönséggel és a biztonságpolitizáló cselekvés hatásával foglalkozva (Buzan et al. 1998: 25) a politikai kormányzás heurisztikus modellje képes a *biztonságpolitikát* mint kormányzó *cselekvést* megjeleníteni.

Ennek a dokumentumnak a terjedelme azonban nem teszi lehetővé a 2003 óta a szomszédosságpolitikák széles területén tett összes irányítási kísérlet átfogó tanulmányozását. Ezért elemzésünket a demokratikus elvek előmozdítására irányuló politikákra korlátozzuk. Ez a korlátozás a demokratizálási politikára mint az EU átfogó biztonsági megközelítésének egyik összetevőjére több okból is szerencsés elemzési szempontból: Először is, az ilyen politikákat nem lehet klasszikus kormányzati módokon alkalmazni. Egyszerűen elvárjuk, hogy a kényszerítő jellegű irányítási mechanizmusok (valamint az ilyen kényszerítő elemeket magukban foglaló mechanizmusok) ne legyenek végrehajthatóak a demokráciapolitikák erősen átpolitizált ágazatában. Ezért a nem hierarchikus irányítási kísérletek magas fokára számítunk. Ráadásul az erősen átpolitizált kérdésköröket olyan keretek strukturálják, amelyek nem annyira konszolidáltak, mint a technikai jellegű ágazatokban, és így a szereplők számára kevésbé nehezen befolyásolhatók vagy módosíthatók (Malmvig 2005: 359). Így elkerüljük azt a módszertani problémát, hogy a kormányzási kísérletek hatásaiból hiányzik a variancia (Haverland 2006).

Annak ellenére, hogy az EU általánosságban azt feltételezi, hogy a mediterrán térség és Európa ugyanazon a tengelyen fejlődik, és hogy a demokratikus fejlődés és a gazdasági liberalizáció ennek a közös fejlődési vonalnak két összetevője (Pace 2006; Youngs 2008), mi kifejezetten elhatároljuk a demokráciapolitikát a gazdasági kiigazításoktól. Így elkerüljük, hogy a gazdasági mechanizmusok hatásai beavatkozzanak a *politikai* irányítás elemzésébe. Ráadásul csak akkor feltételezhetjük az átfogó biztonsági keretet az uniós irányítási kísérletek szándékának, ha a demokratizálódás fogalmát egyértelműen elhatároljuk a gazdasági reformoktól.

Így a jelen tanulmány szempontjából analitikusan releváns politikák (1) a demokratikus normák átadására irányuló kísérletekre vonatkoznak; illetve azokra az intézkedésekre, amelyek az EU erre irányuló tevékenységeire irányulnak, amennyiben (2) ezek az intézkedések politikai, társadalmi vagy jogi változásokhoz kapcsolódnak, és (3) nem kapcsolódnak a gazdasági liberalizációhoz.

- 9 Például ahelyett, hogy csak egy mátrixot használtak volna, az első fázisban több mátrixot is létrehoztak, és a végső mátrixba csak azokat a megállapításokat vették fel, amelyeket különböző kontextusokban, különböző források és értelmezők szerint relevánsnak találtak (a kormányzási mechanizmusok és hatások szempontjából).

3.3 Intézményi Kontextus

Európa határainál fekvő arab-afrikai országgént Marokkó földrajzi helyzete döntő szerepet játszik külpolitikájának kialakításában. Miközben Marokkó szoros kapcsolatokat ápol a Földközi-tenger déli partvidékének más országaival, az európai államokkal való együttműködése mindig is élénk volt, leginkább az ország 1987-es (elutasított) tagsági kérelmében.

A francia gyarmati uralomtól való 1956-os függetlenné válása óta Marokkó monarchia, alkotmányosan rögzített többpártrendszerrel (Bertelsmann Alapítvány 2003). A hatalommegosztás kevésbé fejlett. Az alkotmány alapján az 1999 óta hivatalban lévő VI. Mohamed király az ország politikai, katonai és vallási vezetője. A külpolitika - és így a marokkói-európai együttműködés - kialakítása a király kizárólagos hatáskörébe tartozik.

Az 1990-es évek óta az országban folyamatos reformfolyamat zajlik az emberi jogok és különösen a kisebbségek védelme terén. A Freedom House a politikai és polgári jogok általános helyzetét "részben szabadnak" értékeli (Freedom House 2009), míg a Polity IV egy autoriter rendszeren belül liberalizációs tendenciát ismer el (Center for Systemic Peace 2007). Bár a marokkói parlament befolyása korlátozott, a legutóbbi, 2007-es parlamenti választásokat tisztességesnek és szabadnak minősítették, a bevallottan alacsony, 39 százalékos választási részvétel mellett. A bonyolult marokkói választási rendszer miatt egyetlen párt sem tudott a szavazatok 11 százalékánál többet szerezni (McFaul/Cofman Wittes 2008: 20). A legnagyobb mozgalmak a konzervatív Függetlenségi Párt (PI), a Szocialista Párt (UNSPF) és az opozicionális iszlám Igazság és Fejlődés Pártja (PJD). Összességében a létező mintegy 30 politikai párt a politikai spektrum széles skáláját fedi le, miközben struktúráik alig konszolidáltak, és hiányzik belőlük a demokratikus alkotmány.

A kormány teljesítményében való csatlódás elsősorban az iszlám ellenzékét erősíti, a király magas népi legitimitása ellenére. Az ország oktatási elitje túlnyomórészt támogatja a monarchikus rendszer keretein belüli demokratikus fejlődést. Az emberek demokráciához való általános hozzáállásáról nem állnak rendelkezésre megbízható adatok (Bertelsmann Alapítvány 2003).

A folyamatban lévő hazai liberalizációs folyamatokkal - és a nemzetközi finanszírozás növekedésével - jelentősen megnőtt a marokkói civil szervezetek száma, valamint politikai mozgásterük is. A nem kormányzati szervezetek tevékenysége azonban továbbra is a belügyminisztérium felügyelete alatt áll (UNDP 2009). Mivel többnyire az emberi jogok, az oktatás, a nők és a gyermekek jogai, valamint a környezetvédelem területén tevékenykednek, a civil szervezetek túlnyomó többsége törekszik a kormánnyal való együttműködésre. Számos szervezet nemzetközi hálózatokban tevékenykedik (Baron/Hattab-Christmann 2009). Nyilatkozati szinten a civil társadalom szereplőinek szerepvállalását VI. Mohamed király nagyra értékeli. Rajtuk kívül létezik néhány államilag szervezett vagy államilag ellenőrzött "nem kormányzati szervezet" (Carapico 2007: 8f).

Ami az EU-val való kétoldalú kapcsolatot illeti, Marokkó regionális példakép hírében áll, annak ellenére, hogy az EU egyre elégedetlenebb az emberi jogok és a kormányzás terén elért haladás elakadása miatt. Az Európai Unió és Marokkó közötti kapcsolat jogi keretét a 2000 márciusa óta hatályos *társulási* megállapodás képezi (Európai Unió Tanácsa, 2000). Politikai téren

szinten létrehozta a *Társulási Tanácsot*, amelyben a Tanács, az EK és a marokkói kormány képviselői üléseznek, és egyhangú döntéseket hoznak, amelyek mindkét felet jogilag kötelezik (78-80. cikk), míg munkaszinten létrehozta a *Társulási Bizottságot* (84. cikk), amelyben az EU és Marokkó tisztviselői megvitatják a technikai jellegű kérdéseket.

Az EU demokratizálódási politikai szempontjából különösen fontosak az *euro-mediterrán partnerség* (EMP) és 2004 óta az *európai szomszédságpolitika* (ENP) programjai, amelyek mindkettő a társulási megállapodásban felvázolt folyamatokra támaszkodik. Az e programok keretében támogatandó valamennyi projekt a Bizottság Marokkóról szóló első *országjelentésében* szereplő, a szakpolitikai hiányosságokra és szükségletekre vonatkozó értékelésen alapul. E jelentést követően a Társulási Bizottságon belüli munkacsoportok zárt ülésen tárgyalnak a közös *cselekvési tervről*, amelyet a Társulási Tanácsnak kell elfogadnia. Mindkét fél köteles adatokat szolgáltatni a nyomon követési és értékelési folyamathoz, a Bizottság azonban kizárólag az éves *előrehaladási jelentésében* számol be a végrehajtásról. Bármennyire is fontosak ezek a dokumentumok, a *nemzeti indikatív programok* (NIP) a kutatók szempontjából sokkal érdekesebbek, mivel ezek tartalmazzák a konkrét célokat, a várt eredményeket, a teljesítménymutatókat és - ami a legfontosabb - az uniós költségvetésből négy évre elkülönített forrásokat.¹⁰ A programok többségét az *Európai Szomszédsági és Partnerségi Támogatási Eszköz* (ENPI) finanszírozza. Míg azonban az ENPI-ből származó pénzeszközök általában kormányzati intézményekhez irányulnak, a *demokrácia és az emberi jogok európai eszköze* (EIDHR) közvetlenül a mikroszintű projekteket végző civil társadalmi szervezeteket támogatja.

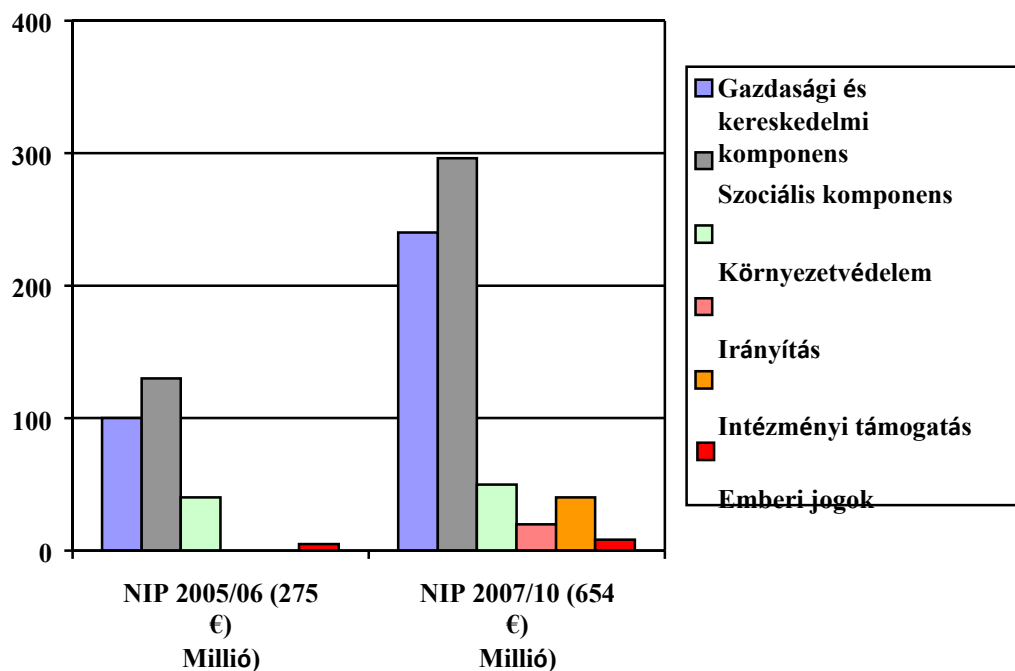
Bár a Marokkóról szóló országjelentésben (Európai Bizottság 2004b) és az azt követő 2004. évi cselekvési tervben (Európai Bizottság 2004a) felvázolt politikai prioritások részletes tárgyalása meghaladná a jelen kereteinket, meg kell említeni, hogy a demokrácia és az emberi jogok területére vonatkozó politikák csak kis részét teszik ki az EU marokkói programjainak, különösen a költségvetés tekintetében (*lásd a 2. ábrát*). Amint az a nemzeti indikatív programokban látható, az EU egyértelműen a technikai fejlesztési együttműködést és a marokkói szociális sérelmek enyhítését, a gazdaság modernizálását és a környezetvédelmi kérdések kezelését részesíti előnyben az emberi jogokkal és a demokrácia előmozdításával szemben.

A cselekvési terv és a nemzeti indikatív programok emberi jogokról és demokráciáról szóló fejezeteiben különös figyelmet fordítanak a jogi és közigazgatási reformra (jó kormányzás), valamint az ENSZ emberi jogi egyezményeinek ratifikálására és egy nemzeti emberi jogi cselekvési terv kidolgozására (Európai Bizottság 2004a: 4f). A legutóbbi költségvetés (2007-2010) legnagyobb részét az igazságügyi ágazat intézményi reformjára fordítják.

A Bizottság 2006 óta rendszeresen jelentést tesz az e területeken elért eredményekről (Európai Bizottság 2006a, 2008c, 2009b). A választási törvény reformja és a 2007-es tisztességes parlamenti választások miatti kezdeti elégedettség a Bizottság részéről felváltotta a kritikát, amely szerint Marokkó nem éri el a cselekvési tervben kitűzött célokat, különösen az emberi jogok tekintetében (Európai Bizottság 2009b: 2-5).

¹⁰ A nemzeti indikatív program 2006-ig csak kétéves időszakra vonatkozott.

ábra: A nemzeti indikatív programok keretében felajánlott uniós források elosztása millió euróban kifejezve

Forrás: Nemzeti indikatív programok Marokkó, 2005-2006, 2007-2010 (Európai Bizottság 2004e, 2006c).

4. Kormányzási módok a oldalon

Ebben a szakaszban a politikai irányítás elméleti keretét alkalmazzuk az EU marokkói demokratizálódási politikájának esetére. Itt dokumentáljuk az eredményeket az 1. táblázatban vázolt ideáltípusú mechanizmusok mentén, mielőtt a következő szakaszban az általános irányítási mintákat elemeznénk.¹¹

4.1 Hierarchikus kormányzás Mechanizmusok

Az EU Marokkóval kapcsolatos szomszédságpolitikájában a hierarchikus irányítási mechanizmusok létezésének előfeltétele a társulási megállapodásban szereplő olyan záradék, amely intézményesíti a kényszerítő eszközöket bizonyos intézkedések, például a be nem tartás szankcionálására. Bár a megállapodás cikkei hivatkoznak a konfliktusmegoldásra, a¹² továbbra is megkövetelik, hogy a felek kölcsönösen és önkéntesen hozzájáruljanak bizonyos intézkedések megtételéhez. Továbbá, mivel az EU és Marokkó szabadon felmondhatja a megállapodást, kizárhatjuk, hogy a hierarchikus irányítás - ahogyan azt az államügyekből ismerjük - bármilyen szerepet játszana a Marokkóval szembeni szomszédsági politikában.

¹¹ Az ideáltípusú modellel ellentétben azonban csak azokat a mechanizmusokat vontuk be elemzésünkbe, amelyeket az adatainkból ki tudtunk szűrni.

¹² Az Art. 86 értelmében a viták rendezésére választottbírákat lehet kijelölni. Ez az egyetlen olyan szakasz, amely a felek közötti konfliktusokkal foglalkozik.

4.2 Közvetett kormányzási módok

Ösztönzők

Az ösztönzőkkel való irányítás legjelentősebb példája az EU azon kísérlete, hogy a marokkói kormányt 2 milliárd euróval jutalmazza a nemzeti emberi jogi cselekvési terv elfogadásáért (Európai Bizottság 2004e: 5). Az ösztönzésnek mégsem volt hatása; a cselekvési terv soha nem valósult meg. Időközben az EU megadta Marokkónak a régóta áhított "haladó státuszt", amely figyelemre méltó módon semmilyen ösztönző struktúrát nem tartalmaz. A megfelelési mutatók elhagyása kiváltotta a civil társadalmi szereplők kritikáját (Kausch 2009: 175).

Egy másik eszköz, az EIDHR révén az EU közvetlenül a marokkói civil társadalomhoz fordul. A konkrét projektek finanszírozása mellett a fő hangsúlyt a nem kormányzati szervezetek kapacitásépítésére helyezi az aktivisták képzése révén, különösen a projektmenedzsment területén. Ezen túlmenően az EU forrásokat és infrastruktúrát biztosít a civil társadalmi szereplők közötti hálózatépítéshez (Európai Bizottság 2004e: 33). Így a nem kormányzati szervezetek számára kettős ösztönzést teremt: egy pénzügyi ösztönzést a projektek finanszírozása révén, és egy immateriális ösztönzést az aktivisták társadalmi és szimbolikus tőkéjét növelő, szűkös "know-how" révén. Ezeket az ösztönzőket a címzettek pozitívan fogadják; a marokkói emberi jogi szervezetek dicsérik a munkatársaik professzionalizálódását, amely döntő fontosságú a munkájuk szempontjából (EMHRN 2007: 5). Az igazságügyi tisztviselőknek szóló hasonló képzési programok azonban, bár lényegesen jobban finanszírozottak, nem hoztak eredményeket.

Az ösztönző mechanizmusok (civil) társadalmi szintű visszhangja azonban számos olyan hazai tényezőnek is köszönhető, amelyek a legtöbb más irányítási kísérlet esetében is fontosak: A marokkói lakosság viszonyulása az Európai Unióhoz viszonylag pozitív (Martinez et al. 2008: 36). Ráadásul a "Nyugat" kategóriát ritkán használják negatív keretként, egyértelmű diszkurzív megkülönböztetés van az olyan szereplők között, mint Franciaország, Spanyolország, az EU vagy az USA (Senyücel et al. 2006: 16). A civil társadalom közvetlen címzettjei közül az EU pragmatikus álláspontot képvisel: A finanszírozás minden formáját józanul úgy tekintik, mint pénzügyi ösztönzést, amelyen keresztül az adományozó az érdekeit követi.¹³

Az európai irányítási kísérletek sikeréhez elengedhetetlen a marokkói szuverenitás (diszkurzív) fenntartása - a nemzeti érdekekbe való európai beavatkozástól való félelem nagyon is jelen van (Willis 2009: 234). Ha az a benyomás alakul ki, hogy egy külső szereplő közvetlenül befolyásolja egy civil szervezet mindennapi tevékenységét, a szervezet jelentősen veszít a társadalmi befolyásából (Khakee 2008: 16).

Tárgyalási rendszerek létrehozása

A Társulási Tanács tárgyalási rendszerként írható le. Kijelölt céljai a szemléletformáló ülések és a nyílt tanácskozások. Mégsem feltételezzük, hogy ez lenne a domináns mechanizmus: A testületben és albizottságaiban folytatott nyílt viták eredménytelensége ellenére a Társulási Tanács fontos intézményként gyökeret vert (Európai Bizottság 2009b: 4). Nincs lehetőség arra, hogy egy

¹³ Egy marokkói aktivista szerint: "A finanszírozás nem alamizsnálkodás [...], mert kétségtelenül vannak érdekek,

---

kimondott vagy hallgatóságos érdekek" (idézi Khakee 2008: 17).

külső beavatkozás - az EU tehát a tárgyalási rendszeren *belül* irányít, nem pedig annak *létrehozásával*. Itt feltételezzük, hogy az igazolási mechanizmus működik.

A politikai párbeszéd intenzívebb megvalósítását szinte minden, a demokrácia szempontjából releváns politikai ágazatban (Európai Bizottság 2004a) szintén stratégiai érvekkel történő irányítási kísérletnek tartjuk. A párbeszédetől mint intézményektől nem várjuk el, hogy hatékonyak legyenek - a változás csak "tematikus megközelítéssel" (Európai Bizottság 2003a: 13) érhető el.

Versenyrendszerek létrehozása

Az EIDHR finanszírozási sora pályázati felhívások révén versenyrendszert hoz létre a marokkói civil társadalmon belül. Az EU az ágazat egyik fő támogatójaként átlagosan 1 millió eurót biztosít a civil társadalmi szervezetek számára. Az elsődleges cél itt a versenyhelyzet megteremtése: A nemzeti indikatív programok valamennyi teljesítménymutatója kizárólag a megtartott szemináriumok és a képzett terjesztők számát méri (Európai Bizottság 2004e: 33, 2009a) - és nem a társadalomra gyakorolt hatásokat. A meghirdetett ösztönzők egyrészt irányító hatást gyakorolnak a társadalmi és politikai befolyásért folyó versenyre - másrészt egy különálló, szubszidiáris versenyrendszert alkotnak az európai orientációjú civil szervezetek között. A *mechanizmusverseny* azért működhet, mert az Európai Unió - más külső szereplőkkel ellentétben - óvatosan igyekszik elkerülni a belügyekbe való túlságosan nyilvánvaló beavatkozás benyomását, azáltal, hogy félreteszi az egyes szereplők célzott támogatását és közvetlen kapcsolatait (Boubekour/Aghar 2006; Senyücel et al. 2006). Az uniós forrásokért folyó verseny tehát a *marokkói* szereplők legitim belföldi versenyeként érzékelhető. Bár az EIDHR csak a projektjavaslatokra vonatkozó felhívásokról tesz közzé adatokat, a tényleges pályázatokról nem, az EU pozitív megítélése, a viszonylag magas támogatások és a meglehetősen széles körű pályázati kritériumok arra utalnak, hogy ez az irányítási mechanizmus valóban hatékony.

A sikeres kormányzásnak ez az esete azonban nem mentes a korlátoktól. Az EIDHR finanszírozási követelményei (Európai Bizottság 2004c, 2005, 2006b) úgy alakítják ki a versenyrendszert, hogy - bár nem kifejezetten - kizárják az iszlám szereplőket - csak világi szervezetek jogosultak támogatásra. A "társadalom valódi vektorainak" (Khakee 2008: 19) hiánya miatt az Unió a társadalom egyik részét finanszírozza a másikkal szemben, elmélyítve a hitbéli ("iszlám") és a világi szereplők közötti hazai szakadékot.¹⁴ A versenyhelyzet szándékolt hatása így csak a tényleges címzettek egy szegmensét érinti, és ellentmond az EU saját inkluzív politikai normáinak (Bicchi 2006b). A "mesterségesnek" tekintett megosztottságnak ez a szigorítása a marokkói aktivisták legfőbb kritikai pontja az EU demokratizálási politikájával szemben (Khakee 2008: 19).

Versenyrendszerek létrehozása

A nem kormányzati szervezetek számára nyújtott ösztönzőkre (finanszírozás, adatinfrastruktúra) építve 2009-ben létrejött a nem kormányzati szervezetek nemzeti hálózata, amely kritikusan értékeli az EU-Marokkó partnerség előrehaladását, és aktívan politizál a demokrácia és az emberi jogok kérdésében (Poncincs 2009). A legjobb gyakorlatok modelljei és

¹⁴ Míg az uniós pénzekért csak az európai orientációjú civil szervezetek versenyeznek, az iszlám szereplők saját, megbízható tőkeforrásokkal rendelkeznek (lásd: Carapico 2007: 9).

a speciális ismereteket a tagok között terjesztik, az EU pedig kizárólagos forrás-, adat- és szakértelem-szolgáltató.

4.3 Lány kormányzás üzemmódok

Szubjektíváció

Az Európai Unió demokratizálódási politikájának egyik nyilvánvaló irányító mechanizmusa a *sajátos* szubjektumok létrehozása a diszkurzív gyakorlatok révén. Az EU megpróbálja a marokkói kormányt a "modernizációhoz", a "demokratizáláshoz" és a "fejlődéshez" kapcsolni. A sokrétű diszkurzív kapcsolódásokon keresztül a cél egy olyan szereplő szubjektíválása, aki önfelelően törekszik a nyugati állam- és társadalommodellekre a nemzetközi fejlesztési diskurzuson belül.¹⁵ A politikai döntéseket így a fejlődés lineáris útjának következetes és szükséges lépéseként kell értelmezni, a politikai cselekvésnek az emberi jogokkal és a fejlesztési célokkal összhangban kell egyensúlyban lennie. Ez a mechanizmus horizontális, mert végső soron attól függ, hogy a címzett a szubjektum szerepét új önképként sajátítja el, és nem folyamodhat kényszerhez vagy ösztönzőkhöz. E stratégia logikája a fejlődés megtapsolása ahelyett, hogy a hiányosságokat büntetnék, például feltételelességgel.¹⁶

A király kisajátította az alanyi szerepet, mint "reformer". A 2007-es parlamenti választások előtt VI. Mohamed a szavazást az új, modern Marokkó kifejeződésének nyilvánította. Így a marokkói lakosság ennek a modernizációs diskurzusnak a befogodójává vált, de a nem szavazással elutasította azt. A választásra jogosultaknak csupán 37 százaléka adta le szavazatát, különösen a reformorientált szegmensek nem voltak hajlandók elmenni szavazni (McFaul/Cofman Wittes 2008).¹⁷ A "modernizátorok" önképét csak a kormány vezetői sajátították el, miközben az ország lakossága és a civil társadalom szkeptikus álláspontot foglalt el (EMHRN 2007: 5).

A második szubjektíválási stratégia az ENP partnerségi diskurzusán keresztül valósul meg. A "modernizáló" szerephez hasonlóan Marokkót következőképpen minden vonatkozó politikai dokumentumban "partnerként" (és nem például "kedvezményezettként") kezelik. Ez az irányítási kísérlet a politikák iránti felelősségtudat megteremtését célozza (Európai Bizottság 2004d: 8). Ezáltal a kívülről javasolt reformokat nem külföldi beavatkozásként, hanem hazai akaratból tett lépéseként kívánják megfogalmazni. Ennek az irányítási kísérletnek nem csak a kormány a címzettje. Mint fentebb bemutattuk, a nem kormányzati szervezetek közvetett irányítása éppen azért érvényesülhet, mert a polgárok a cselekvési tervben közösen elfogadott célokat szuverén *marokkói* érdekként fogadják el (Khakee 2008: 12), ami viszont nyomást gyakorolhat a kormányra, hogy éppen e célok megvalósításáért dolgozzon.

15 Az ilyen diszkurzív kapcsolatokról lásd többek között az Európai Bizottság (2004e: 2, 8, 31) és az Európai Bizottság (2008a: 1).

16 Egy 2008-as belső bizottsági dokumentum kifejezetten kimondja: "ezért [...] alapvető fontosságú lesz elkerülni mindenfajta elmarasztalást azokkal a partnerekkel szemben, akik teljesítménye nem indokolta a megnövelt juttatásokat, és kizárólag a legjobban teljesítők eredményeinek megtapsolására kell összpontosítani", Európai Bizottság (2008b), idézi Kausch (2009: 174).

17 Az alacsony választási részvétel másik oka lehetett a választás tisztességes és szabad jellege is: sok választópolgár azért nem vett részt a választáson, mert már nem kínáltak nekik pénzügyi ösztönzőket (Friedrich Ebert Stif- tung 2007b: 1-3).

Kategorizálás

A kategorizáláson keresztül történő irányítási kísérlet legkiemelkedőbb példája a demokrácia és az emberi jogok mint az EU és Marokkó közötti együttműködés technikai tématerületei. A marokkói kormányt mint irányító címzettet nyilvánvalóan meg kell erősíteni abban, hogy a demokratizálódás nem tartozik az országgal kapcsolatos uniós szerepvállalás legfőbb prioritásai közé. A hivatalos dokumentumokban (különösen az Európai Bizottság 2004e: 8f) a demokrácia előmozdítását "egyéb komponensként" csoportosítják az olyan kérdésekkel együtt, mint a környezetvédelem. A demokratizálódás nem szerepel kifejezetten a cselekvési terv átfogó céljaként, és a szomszédságpolitikáért felelős biztosok beszédeiben sem említik.¹⁸

A demokráciának ez az átfogó kategorizálása mint nem-ügy szembesül a civil társadalmi szereplők kritikájával, akik - mint irányító címzettek - az emberi jogok és a demokrácia irányába igyekeznek elmozdítani a hangsúlyt (EMHRN 2007: 5, 11). Az irányítási kísérlet tehát végül is visszhangra talált - a politizáló eredményt talán nem is célozták meg, de önként elfogadták, mint lehetséges hatást. Mi tehát szándékosnak értelmezzük.

A második kategorizálási stratégia hasonló a fentiekhez, de egyértelmű nem szándékolt hatásokat mutatott. Az átfogó igazságügyi és közigazgatási reformra irányuló erőfeszítések nem konkrét normák vagy eljárások végrehajtására irányultak, a kifejezett politikai cél inkább az egyéni jogok szubjektív megítélése volt. A "jogállamiság" tehát technikai értelemben is kategorizálható (Európai Bizottság 2004a: 4). Az EU egyrészt hosszú távú demokratizálási hatásokat céloz meg (Európai Bizottság 2006c: 16), másrészt viszont az apparátus hatékonyságának növelésére és a meglévő jogszabályok jobb végrehajtására irányuló intézkedéseket helyezi előtérbe (Európai Bizottság 2006c: 18f). Ez a stratégia azonban közvetve erősíti az igazságügyi tisztviselők és bírák társadalmi befolyását: A "jogállamiság" jelzőért a marokkói diskurzusban heves szemantikai harcok folynak. Társadalmi szereplők sokasága próbálja befolyásolni az igazságügyi reformfolyamat menetét a "jog" saját értelmezésének erőltetésével. Miközben az Igazságügyi Minisztérium és annak adminisztrációja legitimitásuk megőrzése érdekében a depolitizálás irányába hat, az EU által a reformfolyamat technikai kérdésként való keretezése a konzervatív elitek kezére játszik (Sater 2009: 190). A fokozatos átalakítás helyett az irányítási kísérlet a meglévő struktúrák megerősödését eredményezi.¹⁹

A javasolt reformok logikus, hazai eredetű modernizációs lépésekként való átfogó megfogalmazása egy harmadik kategorizálási stratégiát jelent. A hivatalos dokumentumokban használt nyelvezet minden európai politikai igényt a meglévő marokkói reformfolyamatok támogatásának minősít (EMHRN 2007: 5; Európai Bizottság 2004e: 5, 8, 31, 2008a: 1). Ez ellensúlyozza a nemzeti ügyekbe való külső beavatkozás megítélését a címzettek minden szintjén, és mozgásteret nyit az EU által finanszírozott nem kormányzati szervezetek számára. Továbbá a kategorizálási gyakorlat lehetővé teszi a marokkói kormány számára, hogy a "modernizáló" szerepet anélkül sajátítsa ki és használja ki, hogy a hazai legitimitás elvesztésének kockázatát vállalná.

18 Vö. Ferrero-Waldner (2008). Ezzel szemben a demokratizálási törekvések jól kiemelkednek, amikor az európai közönséget szólítják meg. Az emberi jogi, demokratizálódási és kormányzati albizottság az egyetlen a hét albizottság közül, amelyet kifejezetten megneveznek az uniós nyilvánosságnak szóló sajtóközleményekben és beszédekben.

19 Ezzel szemben a Twinning programokból származó bizonyítékok arra utalnak, hogy a marokkói tisztviselők annál kevésbé hangsúlyozzák a demokratikus elveket, minél inkább politizált az adott közigazgatási ág (Freyburg

---

2009: 23). Így a kevésbé technikai jellegű kérdésekben is valószínűsíthetőek a nem szándékolt hatások.

A demokrácia biztonsági szempontból releváns értelmezése, amely minden szomszédsági politika alapjául szolgál, egy másik kategorizálási stratégia. Ezt a felfogást a kormányzat általában helyesli (Senyücel et al. 2006: 18), míg a civil társadalmi szereplők többsége nem osztja, de mégis legitim európai gyakorlatként fogadja el (Martinez et al. 2008: 12f; Senyücel et al. 2006: 16).²⁰

A szóvivői pozíciók felépítése

A nem kormányzati szervezetek között kialakult verseny- és hálózati rendszerek diszkurzív támogatásaként az EU aktívan igyekszik erősíteni a nem kormányzati szervezetek pozícióját a közbeszédben. Mind az EU, mind a marokkói kormány felé a nem kormányzati szervezeteket mint alkalmas és legitim civil társadalmi szereplőket, és így egyenrangú együttműködő partnereket emelik ki a szomszédságpolitikai dokumentumokban. A nemzeti indikatív programok még egyes NGO-kat is kiemelnek, mint a legjobb gyakorlatot folytató szervezeteket (Európai Bizottság 2004e: 8f, 31), és ezzel próbálnak más NGO-kat is arra ösztönözni, hogy kövessék a példát, és hallassák hangjukat.

Az irányítási kísérlet elsődleges címzettjei - a nem kormányzati szervezetek - úgy jellemzik a kormánnyal szembeni pozíciójukat, hogy az jelentősen javult, és az EU-ra mint a felértékelődés mögött álló kulcsfontosságú szereplőre hivatkoznak (EMHRN 2007).

A tudás előállítása és az igazság előállítása

Az országjelentés, a cselekvési terv és az elért eredményekről szóló jelentések elrendezése arra utal, hogy az EU megkérdőjelezhetetlen hatalma legitim ismeretek hiteles előállítása Marokkóról. A politikai beavatkozás alapját az *egyres adatok relevánsnak való* feltüntetése (pl. a szegénységre vonatkozó statisztikák) és az ok-okozati összefüggések objektív *tudásként való* megkonstruálása (pl. a szegénység a gyenge gazdasági teljesítmény és nem például erkölcsi vétségek következménye) képezi. Bár az uniós dokumentumok zsargonja erősen technokrata, a "gazdasági fejlődésre" vagy a "biztonságra" vonatkozó adatok olyan vitatott epizstemikus konstrukciókkal foglalkoznak, amelyek más (pl. marxista vagy iszlám) nézőpontokból is értelmezhetőek. Ezért nem elhanyagolható, hogy a marokkói kormány teljes mértékben megfelel a megfigyelés e formájának, sőt, az adatok átadásával még hozzá is járul hozzá. Figyelemre méltó, hogy a Bizottság *kizárólagos jogát*, hogy a cselekvési terv céljainak előrehaladásáról - az objektivitás igényével - jelentést tegyen, a kormányzati szintű címzettek elfogadják. Ez az aszimmetrikus tudástermelés nem utolsósorban ellentmond az ENP "partnerségi" diskurzusának. A sikeres irányítási gyakorlat azonban közvetlenül visszhangra talál a civil társadalomban. Az emberi jogi szervezetek több politikai jogot követelve kifejezetten ennek az "új tudásnak" a kontextusában fogalmazzák meg követeléseiket, a cselekvési terv céljai alapján érvelve. A nem állami szereplők még ezt a tudásformálást is megpróbálják módosítani azzal, hogy saját viszonyítási pontokat javasolnak az emberi jogi helyzet jobb értékeléséhez (EMHRN 2007: 6, 9f).

20 Még az iszlám PJD egyik képviselője is kijelenti: "Les vrais enjeux sont ceux de la démocratisation (...). [S]i on la réussit, on réussira le développement, on éradiquera l'immigration clandestine et le trafic de drogue. *L'Europe sera plus sécurisée...Il y a un intérêt commun entre l'UMA et l'Europe.* Si on réussit la démocratisation des régimes, l'Europe gagnera en matière de lutte contre l'immigration clandestine" (cit. in Martinez et al. 2008: 12f,

---

kiemelve DB/MG).

Mi több, az EU legalábbis megpróbálja befolyásolni azt a módot, ahogyan egy társadalom bizonyos ismereteket megkérdőjelezhetetlen igazságokká alakít, ahogyan azt a Nemzeti Történeti Múzeum példája is mutatja. Bár egy ilyen, az emberi jogok megsértésével is foglalkozó múzeum felállításának terve nem valósult meg, az EU törekvése, hogy hozzájáruljon a projekt koncepciójához és felépítéséhez, nyilvánvaló (Európai Bizottság 2006c: 19-21).²¹

Hivatkozás az üres jelzőkre

A "partnerség" és a "közös" fogalmi mezők nem csak a szubjektíválási és kategorizálási stratégiákban használatosak. Az Európai Unió is kihasználja e fogalmak többértelműségét a marokkói cselekvési területek strukturálására. A "közös érdek" üres kulcsszó, amely az európai szomszédságpolitikák (Európai Bizottság 2004a, 2004d; Prodi 2002) szempontjából kulcsfontosságú, itt különösen fontos: A Társulási Tanács horizontális szereplői beállítása és a kinyilvánított "közös érdekek, a közös felelősségvállalás [...] és a közös értékek kölcsönösen elismert elfogadása" (Európai Bizottság 2004a: 1) diszkurzívan kiterjesztik a minden egyes szakpolitikai intézkedés mögött álló közös érdekre. Az olyan üres jelzők, mint a "jó kormányzás", a "modernizáció" vagy a "fejlődés" legitimációs zárójelként való használata valóban megalapozhatta a kölcsönös egyetértést olyan helyzetekben, ahol valóban léteztek ellentétes értelmezések: Míg a "demokrácia" fogalma negatív konnotációkat hordoz a külső befolyással összefüggésben, addig a "(jó) kormányzás" helyettesítő kifejezést ugyanebben az értelemben használják (amint azt a Nemzeti Indikatív Program megfelelő fejezetének egyszerű átnevezése is mutatja: Európai Bizottság 2004e, 2006c), de nem jár ugyanazzal a politikai robbanékonysággal (Balfour 2004: 21f).²²

A nyelvi homályosságnak ez a céltudatos használata kétféleképpen is visszhangra talált: Először is, a "közös érdek" átfogó üres jelzőt a címzettek elfogadták. A civil társadalmon belül a szakpolitikai technikai kiigazításokat valóban az érdekek konvergálásának eredményeként érzékelték (Senyücel et al. 2006: 16); még az iszlám szereplők is hangsúlyozták a közös (stratégiai) célokat a demokratizálódási politikában (Martinez et al. 2008: 12f). Másodsor, az olyan homályos fogalmak használatát, mint a "kormányzás" és a "modernizáció" kormányzati szinten elfogadták, de a civil társadalmi szereplők elutasították (EMHRN 2007: 39f; Friedrich Ebert Stiftung 2007a). Az elhangzott kritikák kifejezetten az uniós szókincs homályosságára vonatkoztak, amely állítólag lehetővé teszi az állami elitek számára, hogy felszínes reformokat legitimáljanak (Kausch 2009: 169; Youngs 2010). Ennek következtében a legtöbb nem kormányzati szervezet saját, egyértelmű értelmezéseket próbált kialakítani, amelyekkel a kormányzat homályos szlogenekhez fűzött szájbarágóit próbálták alátámasztani (EMHRN 2007: 39f).

Indoklás

Amint az a fentiekből kiderül, Marokkó és az EU partneri kapcsolatban áll egymással. Ennek megfelelően úgy tűnik, hogy az igazolási mechanizmus a Társulási Tanács, a Társulási Bizottság és a különböző munkacsoportok keretein belül működik, ahol intézményesített vagy formalizált szankciós mechanizmusok nincsenek. A titoktartás

21 A tudás muzealizálásának sajátos jelentőségéről a kollektív emlékezet kontextusában lásd Anderson (2006: 178-185).

22 Az "irányítási eszköz" bevezetéséről lásd: Európai Bizottság (2008b).

a tárgyalások, így a nyilvános nyomás és a presztízskérdések kizárása, a szerződéses feltétel, miszerint a "döntéseket munkaszinten, megállapodással" kell meghozni (társulási megállapodás 89. cikk), valamint a résztvevők egyéni nyilatkozatai (vö. többek között Európai Bizottság 2008a, 2008c, 2009b: 4f) nem támasztják alá a külső beavatkozás lehetősége által strukturált *tárgyalási rendszerré* minősítést.

A marokkói kormány rendkívül sikeresen sajátította el az uniós szakzsargont, és használta azt arra, hogy ragaszkodjon az egyenlő szerephez. Az a tény, hogy Marokkó a szubjektíválási és kategorizálási minták kötelező erejét arra tudta használni, hogy engedményeket csikarjon ki az EU-tól, arra utal, hogy az *igazolási* mechanizmus működik. Az azonban még nem tisztázott, hogy az európai és marokkói tisztviselők stratégiai vagy kommunikációs racionalitással lépnek-e interakcióba. A "politikai párbeszéd" deklarált célja az emberi jogi és demokratikus kérdések megvitatása (társulási megállapodás 3. cikk) előre meghatározott következtetések nélkül. Ezzel az EU azt a célt követi, hogy *meggyőzze* a marokkói kormányt a "jó kormányzás" elveinek normatív helyességéről. Diplomataik és sajtónyilatkozatok szerint a horizontális jelleg közös felfogásában folytatott tárgyalások a kölcsönös bizalom növekedését eredményezték (Európai Bizottság 2008a: 6; Kausch 2009: 174). Mégis, szándékához mérten az európai kormányzati kísérlet kudarcot vallott, mivel a cselekvési terv emberi jogokkal, demokráciával és jogállamisággal kapcsolatos politikai céljai nem teljesültek (Európai Bizottság 2009b: 4f).

Ezzel szemben a marokkói emberi jogi szervezetek azzal vádolják a párbeszédet, hogy "olcsó beszéd". Az EU ekkor *stratégiai* racionalitással járna el, egyszerűen csak úgy tesz, mintha elkötelezett lenne a reformok iránt, és kikerülné azt a vádat, hogy nem kezeli elég egyenesen az emberi jogi kérdéseket (Youngs 2010: 17).

Feltűnő, hogy az Európai Unió nem érvekké próbált a marokkói közvéleményhez fordulni. Ezt az irányítási mechanizmust kizárólag kormányzati szinten alkalmazták, összhangban azzal az ismételt megfigyelt stratégiával, hogy mindenáron el akarják kerülni a külső beavatkozás benyomását a marokkói ügyekbe, és ehelyett inkább a közvetett hatásokra számítanak.

Szimbolikus sűrítés

Az elemzett adatok nem utalnak a szimbolikus sűrűsödésen keresztül történő kiterjedt kormányzásra. Az EU valóban arra törekszik, hogy zászlaja (illetve a programok logói) továbbra is láthatóak legyenek a hírekben, az internetes oldalakon és a támogatott projektek építési tábláin. Ettől eltekintve valószínűsíthető, hogy az EU az emberi jogi diskurzus egyes kulcsszavait igyekszik affektívan rezonáló jelentéssel bíró szószimbólumokként meghonosítani. Erre azonban forrásaink nem szolgáltatott bizonyítékot.

A legszembetűnőbb, hogy - a logók elhelyezésén kívül - nincs átfogó "reklámstratégia" a médiában, ahol szimbólumokat használnának az Európai Unió pozitív konnotációinak elérése érdekében. Ismétlem, a társadalom egészét nem szólítják meg közvetlenül.

5. A hatalom mintái? A eredmények elemzése

Ebben a szakaszban összekötjük a pontokat, és elemezzük, hogy az EU hogyan és milyen mértékben alkalmazza az irányítási mechanizmusait a külső kormányzásban. Ezen túlmenően értékelni fogjuk az elemzéshez használt heurisztikus keretrendszerünk értékét.

5.1 *Kormányzási stratégiák és azok rezonanciája a Marokkóban.*

Az Európai Unió általában három szereplőcsoportot különböztet meg a Marokkóval kapcsolatos politikájában: A marokkói kormánytisztviselők, a civil társadalom szereplői és a társadalom egésze. Ezek a csoportok elemzési egységként is szolgálhatnak, amikor az átfogó irányítási stratégiákat és azok visszhangját vizsgáljuk. Megállapítottuk, hogy a közvetett és a puha irányítási módok együttesen működnek a komplex irányítási stratégiákon belül, de vegyes eredményekkel. Míg a közvetett irányítási mechanizmusok kormányzati szinten többnyire kudarcot vallottak, és a puha irányítási módok hatékonyabbnak bizonyultak, addig a civil társadalom szintjén jól működtek a puha irányítási módokkal összefonódva. A marokkói társadalom egészét nem szólították meg közvetlenül, de elvárták, hogy a kormányzaton és a civil szervezeteken belül végbemenő változások címzettje legyen.

Bár a közvetett irányítási módok, elsősorban az ösztönzők a külpolitika klasszikus összetevőinek számítanak, ezek nem működtek az EU számára Marokkóban, amikor a demokratizálódásról és az emberi jogok előmozdításáról volt szó. Ez a tanulsága annak a sikertelen kísérletnek, hogy a nemzeti emberi jogi cselekvési terv teljesítése esetén pénzügyi támogatást ajánlottak fel. A puha módok finom alkalmazása azonban inkább a kormányzó elitre talált visszhangra. A politikusok és tisztviselők készségesen elfogadták az egyenrangú "partner" szerepét a kétoldalú kapcsolatokban és a "modern reformerek" keretét Észak-Afrikában. Ez a szubjektívizálási stratégia azért volt sikeres, mert az EU ugyanakkor képes volt a politikai kérdéseket pusztán a "kormányzás" technikai kérdéseiként kategorizálni (a kifejezés e tekintetben üres jelzőként szolgált). Ez a lépés a marokkói tisztviselők számára a modernizáció ügynökeinek pozitív önképét kínálta anélkül, hogy kötelezte volna őket azokon a területeken, ahol a hagyományos értékekhez és normákhoz való ragaszkodással szerettek volna az EU-tól elkülönülni. Az EU tehát egy olyan modernizációs folyamat tulajdonjogát teremtette meg, amelyet el tudott adni az állami vezetőknek és közigazgatásuknak azáltal, hogy kiemelte annak technokrata jellegét. Az EU valójában sikeresen megalapozta magát a Marokkóban szükséges szakpolitikai hiányosságokkal és intézkedésekkel kapcsolatos tudás legitim előállítójaként (pl. az éves előrehaladási jelentéseken keresztül). A diszkurzív gyakorlatok e pozitív rezonanciája ellenére az a cél, hogy az elitet a nemzeti emberi jogi cselekvési terv és az azt követő politikai reformok mögé állítsák, nem valósult meg az érvelésen keresztül történő egymást követő kormányzási kísérletek révén, mivel a politikai szabadságjogokkal kapcsolatos reformok szükségessége nyilvánvalóan nem talált rezonanciára a modernista közigazgatási elit szubjektívizációjával.

Összefoglalva, az EU bebizonyította, hogy hajlandó és képes tanulni a hibákból azáltal, hogy puha módzatokra (szubjektívizáció, kategorizálás, tudás előállítás, üres jelzőkre való hivatkozás) tért át. Bár még mindig hiányoznak az érdemi reformok, az EU mégis befolyásolta a marokkói tisztviselők önképét a régió reformer példaképének képe felé. Ez a diszkurzív elmozdulás azért fontos, mert az elit diskurzusa határozza meg a politikai hiányosságoknak és a megfelelő válaszoknak érzékelt paramétereit.

A civil társadalom szintjén az EU elsősorban az ösztönzőkre támaszkodott. Miközben a mikroszintű projektek közvetlen finanszírozást kaptak, a nem kormányzati szervezetek profitálhattak a terjesztett

---

tudásból és szakértelemből is.

workshopokon és egyéb rendezvényeken a személyzet társadalmi és kulturális tőkájének növelése érdekében. Azáltal, hogy az EU a pályázati felhíváson keresztül előzetesen versenymódot vezetett be, a világi nem kormányzati szervezetek egy sajátos típusának támogatását tűzte ki célul azáltal, hogy ösztönzőket biztosított annak, aki a legjobban teljesítette a "professzionális" nem kormányzati szervezetekre vonatkozó kritériumokat. Ez azonban éket ver a hitalapú ("iszlám") és a világi civil szervezetek közé.

A civil társadalom szereplőit is érintették a kormánytisztviselőkkel szembeni puha módok, amikor éberan kritizálni kezdték az emberi jogi és kormányzati kérdések depolitizálására irányuló kísérleteket. Az emberi jogi civil szervezetek kritikájukban gyakran hivatkoztak az EU által közzétett anyagokra, például a cselekvési tervre és az előrehaladási jelentésekre, így az EU által előállított tudást arra használták fel, hogy legitim felszólalóként lépjenek fel a marokkói modernizációról szóló diskurzusban. Mivel a civil szervezetek többnyire pragmatikusan viszonyulnak a külső finanszírozáshoz, és nyilvános kritikájuknak köszönhetően nagyobb hitelességet és legitimitást élveznek, a marokkói szervezeteknek nyújtott uniós finanszírozást nem tekintik helytelen külső beavatkozásnak.

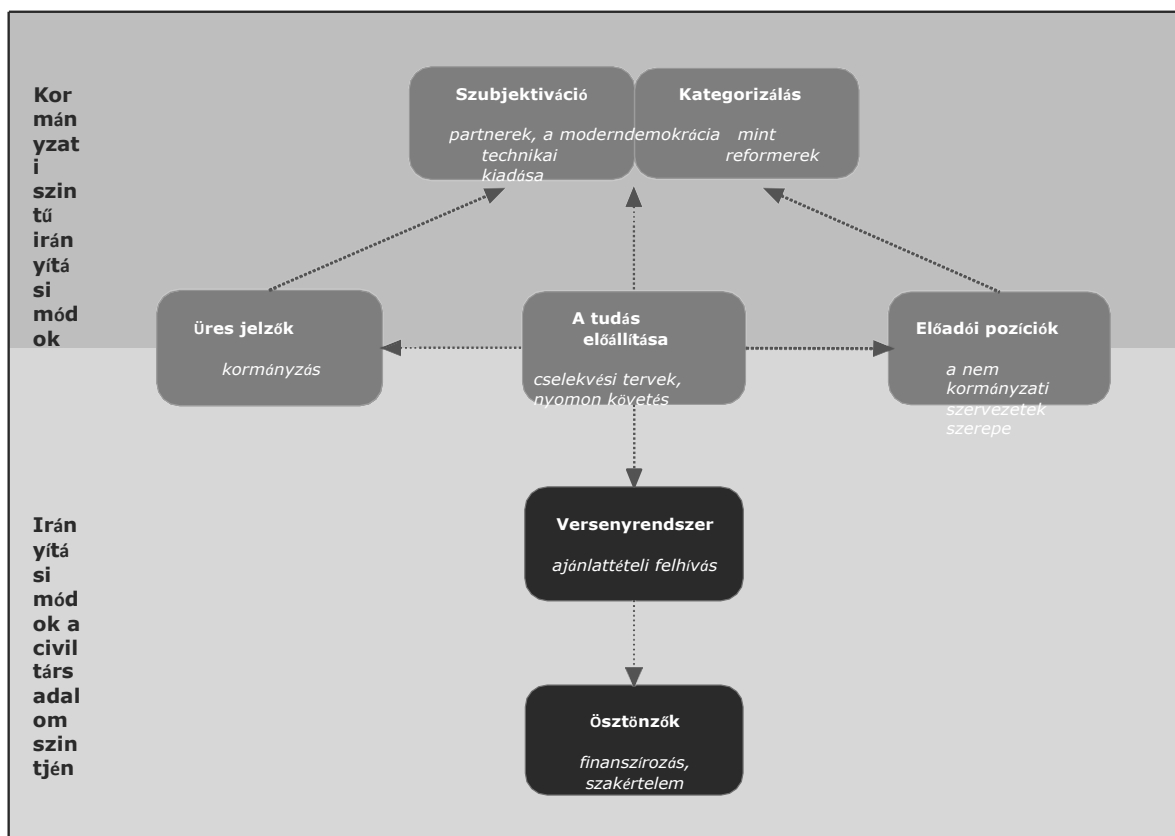
Összességében az EU sikeresen támogatja a civil társadalom szereplőit Marokkóban azáltal, hogy ösztönzőkkel és egy versenyipiaci rendszer létrehozásával közvetett módon irányítja a civil szervezetek finanszírozását, és biztosítja számukra a projektirányítással kapcsolatos tudást és szakértelmet. A civil társadalom szereplői viszont megerősödött pozíciót élveznek az emberi jogokkal és a demokrácia helyzetével kapcsolatos kérdésekben legitim felszólalóként, mivel a modernizációról szóló új diskurzust kihasználva gyakran használják fel az uniós adatokat az ország lassú előrehaladásával kapcsolatos kritikájukban az emberi jogok és a politikai reformok terén. A kizárólagos pályázati eljárások és a Marokkó jövőbeli fejlődéséről hirdetett világi kép révén azonban az EU azt kockáztatja, hogy éppen azt a szakadékot hozza létre a világi és a hitalapú iszlám szervezetek között, amelytől eredetileg tartott.

Végül, ha a társadalom egészét tekintjük, nem meglepő, hogy az EU nem közvetlenül a marokkói társadalmat célozta meg. Természetesen számítottak arra, hogy a társadalom végül is profitálni fog a kormányzati és civil társadalmi szinten bekövetkező változásokból eredő tovagyrúzó és megsokszorozódó hatásokból. A 2007-es választások alacsony részvételi aránya azonban kétségeket ébresztett azzal kapcsolatban, hogy a modern reformerek önképe valóban magával ragadja-e a marokkóiakat, vagy csalódtak az emberi jogok és a politikai szabadságjogok terén elért érdemi előrelépés hiánya miatt.

Bár számos (összetett) lehetőség létezik ennek a stratégiának a megjelenítésére, úgy döntöttünk, hogy a 3. ábrán leegyszerűsítjük a megállapításainkat, hogy a hatalom fő mintáit bemutassuk. Megkülönböztetjük a kormányzati és a civil társadalmi szintet, mint a különböző *irányítási módok címzettjeit*, amelyeket például *irányítási eszközökkel* ábrázolunk (a közvetett módok fekete színűek, a puha módok szürkék). Az ábrán való elhelyezkedésük és a szaggatott nyilak az irányítási stratégián belüli helyzetüket és egymásrataltságukat jelzik, nem pedig az ok-okozati kapcsolatokat. Ezért úgy találjuk, hogy a tudás előállítása áll a kialakuló kétirányú megközelítés középpontjában. A Marokkóra vonatkozó adatok és tudás előállítására vonatkozó uniós monopólium révén a kétoldalú kapcsolatukban üres jelzők alkalmazhatók, és a kormánytisztviselőkkel szemben szubjektívációs és kategorizálási sémák aktiválódhatnak. A civil társadalom szintjén az ösztönzőket egy szelektív versenyrendszer előzi meg, amely viszont szintén a korábban tudásként meghatározott kritériumokra támaszkodik. A beszélői pozíciók és az üres szignifikátorok átlépik a két szint közötti határt: A civil társadalmi szereplőket az üres szignifikátorok érintik, mivel rezonanciájuk azzal fenyeget, hogy depolitizálják és ezáltal demobilizálják a

politikai reformok menetrendjét, míg a civil társadalmi szereplők megerősített szóvivői pozícióik révén a nyilvános diskurzusban korábban az állami szereplők számára fenntartott pozíciókba hatolnak be.

3. ábra: A hatalom mintái - Az Európai Unió egyszerűsített irányítási stratégiája

Végezetül óvatosságnak kell lennünk azzal, hogy a kétirányú megközelítést, amely az egyik oldalon az állami szereplőket, a másikon pedig a civil társadalom szereplőit célozza meg, véletlennek nevezzük. A hatalomnak ezeket a mintákat az EU stratégiai dokumentumaiban is tükröződnek, amelyek a felső és az alulról jövő szinteken végzett munka egymást kiegészítő hatásaira mutatnak rá (Európai Bizottság 2003a: 6f, 2004d). Ez érdekes felismerés, mivel az EU-t gyakran kritizálják diffúz vagy következtelen politikákért (Kausch 2009: 178; Martín 2009: 244) vagy külpolitikájának alacsony reflexivitása miatt (Bicchi 2006a: 299).

5.2 A politikai irányítás mint elemzési keret értékelése

A politikai kormányzás modern elméletének legfőbb előnye a hatalom integrált megközelítése a nemzetközi kapcsolatokban. Ebben a tanulmányban megkíséreltük bemutatni, hogy a közvetett és a puha módok együttesen alkalmazhatók, és csak akkor lehetnek hatékonyak, ha olyan kormányzási stratégiákban alkalmazzák őket, amelyek különböző címzetteket céloznak meg a megfelelő kormányzási módokkal. Míg egyesek csak a pénzügyi ösztönzők hatékonyságát feltételezik, az itt alkalmazott keretrendszer a versenyrendszer létrehozását és a szubjektíválási technikákat is kulcsfontosságú összetevőkként azonosította, amelyek befolyásolják a marokkói független civil társadalmi szektor kialakítására irányuló stratégia eredményét. Ez arra utal, hogy az Európai Unió valóban képes "a normálsról alkotott elképzeléseket" (Manners 2002: 253) alakítani. A mi megközelítésünk a hatalmat úgy fogja fel, mint ami több mint répa és bot, ezért a hatalomgyakorlás finomabb módjait, például a diszkurzív gyakorlatokat is integrálja. Csak ekkor lehet a látszólagos

az EU szomszédsági politikáin belül hozott technikai és depolitizált intézkedések politikai és hatalmi alapúnak bizonyultak, pl. az EU monopóliuma egy országról és annak társadalmáról szóló legitim ismeretek közzétételére. Ezért heurisztikus modellünk hasznosnak bizonyult a mikroszintű politikákban is rejülő esetlegesség és politikai jelleg feltárására.

Ugyanakkor a keretrendszerünk néhány hiányosságára is fény derült, amikor azt Marokkó esetére alkalmaztuk. Míg az irányítási módok megkülönböztetése a hierarchia mértéke és a hozzájuk kapcsolódó hatalomelméletek szerint hasznos, ugyanez nem mondható el az irányítási *mechanizmusokról*. Mivel a mechanizmusok ebben az elemzésben alig mutatkoztak ideáltípusokban, hanem inkább kombinációban, a következtetés érvényességével kapcsolatban komoly kérdések maradnak. Sokkal szorosabb folyamatkövetés szükséges más funkcionális kapcsolatok kizárásához és a megfigyelések összekapcsolásához egy adott kormányzóeszköz és egy ezt követően kiváltott mechanizmus használatával. Ez nagy módszertani kihívásokra utal. Mivel a politikai kormányzás e módosított kerete különböző hatalomelméletekre támaszkodik, az empirikus elemzéshez vegyes és átfogó módszertani eszköztárra van szükség, különösen a puha kormányzási módok elemzésekor. Végző soron egy átfogó kormányzási megközelítés azzal a kockázattal járhat, hogy túlságosan megterhelő lesz a kutatás számára.

Mind elméleti, mind empirikus szinten van hova fejlődni. Elméleti szinten a kortárs hatalomelméletből merített különböző irányítási mechanizmusokat átfedések szempontjából ellenőrizni kellene, és szorosabban össze kellene kapcsolni a hatalomelmélet különböző iskoláin belül már használatos konkrét módszertani eszközökkel, például a diskurzuselemzéssel. Empirikus szinten feltétlenül szükséges a marokkói eset alaposabb vizsgálata megállapításaink érvényesítésére, valamint az esetek közötti elemzések elvégzése annak megállapítására, hogy az EU koherens módon jár-e el, vagy más irányító szereplők külpolitikája mennyiben különbözik. A politikai irányítás kerete eddig csak nyersanyagot szolgáltatott ahhoz, hogy pontosabb hipotéziseket állítsunk fel az EU szomszédságpolitikáin belüli hatalmi mintázatokról.

6. Következtetés

Az európai szomszédságpolitika a hatalomról szól. Ez talán triviálisnak hangzik, de nem az, ha figyelembe vesszük, hogyan reagálna az EU, ha a marokkói kormány azt állítaná, hogy jelentéseket készít az európai demokrácia helyzetéről. A bemutatott eset azt mutatja, hogy a hatalom nem csak a jogi normák elfogadásáról és a formális megfelelésről szól.

Ebben a tanulmányban három fő kérdést vizsgáltunk: Milyen politikai irányítási módok vonhatók le a politikaelméletből és alkalmazhatók a külső kormányzás során? Milyen kormányzási módokat alkalmaz empirikusan az EU a szomszédságpolitikájában, és milyen visszhanggal? Végül, mennyire hasznos egy olyan heurisztikus keretrendszer, amely a külső kormányzást politikai kormányzásként fogja fel?

Elemeztük az EU Marokkóval szembeni szomszédságpolitikáját 2003 és 2010 között. A politikai irányítási módokról szóló megújult vitára (Göhler et al. 2010) és a modern hatalomelméletekre támaszkodva olyan keretet fogalmaztunk meg, amely a hierarchia és a horizontalitás spektrumán végighúzódo hatalmi mechanizmusokat igyekezett integrálni anélkül, hogy feladta volna annak közös értelmezését, hogy mi a hatalom: egy olyan erő, amely korlátozza, kiterjeszti vagy - általánosságban - *strukturálja a cselekvési területeket*. Ennek megfelelően hierarchikus, közvetett és valódi puha módokat fogalmaztunk meg a szakirodalomból, és összekapcsoltuk konkrét irányítási mechanizmusokkal az empirikus

elemzés.

Mit lehet elmondani az EU azon ambiciózus céljainak koncepciójáról és valóságáról, hogy Marokkóban átalakító változásokat érjen el az emberi jogok és a demokrácia területén? Megállapítottuk, hogy az EU a közvetett módokat, amelyek fenntartják a külső beavatkozás lehetőségét, és a valódi puha módokat, amelyek a szereplők közötti horizontális kapcsolatra támaszkodnak, míg a hierarchikus irányítási módok - nem meglepő módon - nem vesznek részt a Marokkóval kapcsolatos szomszédsági politikában. Az EU differenciált megközelítést alkalmaz a politikai irányítás különböző címzettjeivel szemben: Míg az olyan puha módok, mint a legitim tudás előállítása az országjelentésekben és az előrehaladási jelentésekben, valamint a modern reformerek önképének kialakítását célzó szubjektívációs gyakorlatok különösen fontosak voltak a marokkói kormányzó elit megszólításában, addig a civil társadalmi szereplőkkel szemben a közvetett módok domináltak. Itt az EU a verseny- és hálózati rendszerek létrehozásának folyamatában bízott a pályázati felhívások és a különböző képzési események révén, hogy elősegítse a világi és professzionális civil társadalmi szektor kialakulását.

A helyszíni visszhangot elemezve kiderült, hogy a diszkurzív gyakorlatok jól rezonáltak Marokkó kormányzó elitjére a modernizáció és a reformok diskurzusának indukálásában, míg e modern önkép helyszíni vitatása nem eredményezte az érdemi hazai reformok támogatását. A civil társadalom szereplői azonban az európai forrásokhoz és szakértelemhez való hozzáférés révén megerősödtek, és a nyilvánosságban megerősödött szónokká váltak. Az emberi jogi nem kormányzati szervezetek leginkább az országon belüli diszkurzív változást használták ki, nyilvánosan bírálva a reformista kormányzat imázsa és az érdemi reformok hiánya közötti ellentmondásokat. A hosszú távú változás és a társadalom egészére való átgyűrűzés tehát a látszólagos stagnálás ellenére is lehetséges (Európai Bizottság 2009b).

Végezetül, a politikai irányítás heurisztikus keretének értékelésekor kritikusan pozitív következtetésre jutunk. Az EU szomszédságpolitikáit a politikai kormányzás - vagyis a hatalom szándékos használata - perspektíváján keresztül elemezve pontosabb értékelést tudunk adni arról, hogy "milyen hatalmat" alkalmaznak az EU külső kormányzása során, miközben a sokat idézett "puha módokat" (Borrás/Conzelmann 2007; Knill/Lenschow 2003; Lavenex et al. 2009) is integráltuk a hatalom átfogó elméleti megértésébe. Az itt bemutatott empirikus eredmények csak nyersanyagként szolgálhatnak a finomított kutatási hipotézisekhez, és további munkára van szükség, különösen az irányítási mechanizmusok elemzése során alkalmazandó módszertan tekintetében. Mégis úgy véljük, hogy a hatalom kategóriájának megtartása nemcsak a külpolitikai szereplők, hanem - ami még fontosabb - a külpolitikai cselekvés szempontjából is nagy értéket képvisel. Mivel az EU egyre inkább részt vesz a világpolitikában, és olyan politikai ágazatokkal foglalkozik, amelyek korábban csak a belpolitika hatáskörébe tartoztak, érdemesnek tűnik tovább elemezni a nemzetközi szereplők államokra és társadalmakra gyakorolt hatását - és az ezek átalakításában szerepet játszó hatalmi mintákat.

Irodalom

- Allen, Amy* 2000: Anti-szubjektív hipotézis. Michel Foucault és a szubjektum halála, in: Michel Foucault és a szubjektum halála: Foucault: The Philosophical Forum 31: 2, 113-130.
- Anderson, Benedict* 2006: Képzelt közösségek. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, London/New York, NY.
- Arndt, Friedrich/Richter, Anna* 2009: Steuerung durch diskurzív Praktiken, in: Göhler, Gerhard/Höppner, Ulrike/De La Rosa, Sybille (Eds.): Weiche Steuerung. Studien zur Steuerung durch diskurzív Praktiken, Argumente und Symbole, Baden-Baden, 27-73.
- Balfour, Rosa* 2004: Az euro-mediterrán politikai és biztonsági párbeszéd újragondolása (Európai Unió Biztonsági Tanulmányok Intézetének 52. sz. alkalmi kiadványa, 2004. május), Párizs.
- Barnett, Michael N./Duvall, Raymond (szerk.)* 2005: Cambridge: Power in Global Governance (Hatalom a globális kormányzás területén).
- Baron, Catherine/Hattab-Christmann, Malika* 2009: Helyi fejlesztés és területi kormányzás: in: Civil társadalmi szereplők Marokkóban az euro-mediterrán partnerség keretében: Henry, Jean-Robert/Schäfer, Isabel (szerk.): Az Európai Unió és az Európai Unió közötti együttműködés a mediterrán-mediterrán térségben: Mediterrán politika felülről és alulról, Baden-Baden, 549-567.
- Bengtsson, Rikard* 2008: A szomszédsági diskurzus az EU külpolitikájában, in: Constructing Interfaces: the Neighbourhood Discourse in EU External Policy: Journal of European Integration 30: 5, 597-616.
- Bertelsmann Alapítvány* 2003: Bertelsmann Transformation Index 2003, in: http://bti2003.bertelsmann-transformation-index.de/fileadmin/pdf/BTI-Brosch_re.pdf.
- Bicchi, Frederica* 2006a: "A mi méretünk mindenkinek megfelel": a normatív hatalom Európa és a mediterrán térség, in: Journal of European Public Policy 13: 2, 286-303.
- Bicchi, Frederica* 2006b: Akarsz finanszírozást? Ne említsd az iszlámot: EU Democracy Promotion in the Mediterranean, in: FORNET KKBP Fórum 4: 2, 10-12.
- Borrás, Susana/Conzelmann, Thomas* 2007: Demokrácia, legitimitás és puha kormányzási módok az EU-ban: The Empirical Turn, in: Journal of European Integration 29: 5, 531-548.
- Börzel, Tanja A.* 2007: Európai kormányzás. Negotiation and Competition in the Shadow of Hierarchy (A European Union Studies Association 2007. május 17-20-i, montreali ülésére készített tanulmány), Montreal.
- Börzel, Tanja A.* 2010: European Governance - Negotiation and Competition in the Shadow of Hierarchy, in: European Governance - Negotiation and Competition in the Shadow of Hierarchy: Journal of Common Market Studies 48: 2, 191-454.
- Boubekeur, Amel/Aghar, Samir* 2006: Az iszlamista pártok a Maghreb-országokban és kapcsolataik az EU-val: Mutual Influences and the Dynamics of Democratization (EuroMeSCo Paper No. 55, 2006. október), Róma.
- Buzan, Barry/Weaver, Ole/de Wilde, Jaap* 1998: Biztonság: Boulder, CO.
- Carapico, Sheila* 2007: in: ISIM Review 20, 8-9.
- Center for Systemic Peace* 2007: Országjelentés-sorozat: Polity IV: Marokkó, in: <http://www.systemicpeace.org/polity/mor2.htm>; 2010. január 03.
- Citi, Muele/Rhodes, Martin* 2006: A kormányzás új módozatai az Európai Unióban: Kritikai áttekintés és elemzés, in: A Critical Survey and Analysis: Jørgensen, Knud Erik/Pollack, Mark A./Rosamond, Ben (szerk.): Handbook of European Union Politics, London, 463-483.
- Cohen, Jessica/Langenhans, Denise* 2009: Steuerung durch Symbole, in: Göhler, Gerhard/Höppner, Ulrike/De La Rosa, Sybille (szerk.): Weiche Steuerung. Studien zur Steuerung durch diskurzív Praktiken, Argumente und Symbole, Baden-Baden, 138-188.
- Collier, David/Mahoney, James/Seawright, Jason* 2004: Claiming Too Much: Warnings about Selection Bias, in: Brady, Henry E./Collier, David (szerk.): Brady, Henry E./Collier, David (szerk.): Rethinking Social Inquiry: Diverse Tools, Shared Standards, Lanham, 85-102.

- Az Európai Unió Tanácsa* 2000: A Tanács és a Bizottság határozata (2004. január 24.) az egyrészről az Európai Közösségek és azok tagállamai, másrészről a Marokkói Királyság közötti társulás létrehozásáról szóló euromediterrán megállapodás megkötéséről. 2000/204/EK, ESZAK, 2000. március 18., L 70/1-70/204, Brüsszel.
- De La Rosa, Sybille/Gädeke, Dorothea* 2009: Steuerung durch Argumente, in: Göhler, Gerhard/Höppner, Ulrike/De La Rosa, Sybille (Eds.): Weiche Steuerung. Studien zur Steuerung durch diskurziv Praktiken, Argumente und Symbole, Baden-Baden, 74-137.
- Deutsch, Karl W.* 1966: Politische Kybernetik. Modelle und Perspektiven, Freiburg.
- Diez, Thomas* 2005: Az én konstruálása és mások megváltoztatása: A "Normatív hatalom Európában" újragondolása, in: Millennium 33: 3, 613-636.
- Diez, Thomas/Manners, Ian* 2007: In: Reflecting on Normative Power Europe: Reflecting on Normative Power Europe: Berenskoetter, Felix/Williams, Michael J. (szerk.): A normatív normatív normák tükrözése: Berenskoetter, Felix/Williams, Michael J. (szerk.): Power in World Politics, London, 173-188.
- Eberlein, Burkard/Kerwer, Dieter* 2004: Új kormányzás az Európai Unióban: Elméleti perspektíva, in: A European Government of Europe: A European Governance: A Theoretical Perspective: A Theoretical Perspective: Journal of Common Market Studies 42: 1, 121-142.
- EMHRN, Euro-Mediterrán Emberi Jogi Hálózat* 2007: Human Rights in the EU-Morocco Action Plan under the European Neighborhood Policy, in: <http://en.euromedrights.org/files/emhrn-publications/Human-Rights-in-the-EU-Morocco-Action-Plan-under-the-European-Neighbourhood-Policy.pdf>; 2010. január 23.
- Európai Bizottság* 2001: Európai kormányzás. Fehér könyv, COM(2001) 428 végleges, 2001. július 25., Brüsszel.
- Európai Bizottság* 2003a: Intensivierung der EU-Maßnahmen für die Mittelmeer-Partnerländer in den területeken Menschenrechte und Demokratisierung. Strategische Leitlinien. Mitteilung der Kommission an den Rat und das Europäische Parlament, 294. szám, 2003. május 21., Brüsszel.
- Európai Bizottság* 2003b: Biztonságos Európa egy jobb világban. Európai biztonsági stratégia, 2003. december 12., Brüsszel.
- Európai Bizottság* 2004a: Cselekvési terv Marokkó, Brüsszel.
- Európai Bizottság* 2004b: Marokkói országjelentés. A Bizottság szolgálatainak munkadokumentuma, SEC(2004) 569, 2004. május 12., Brüsszel.
- Európai Bizottság* 2004c: Európai kezdeményezés a demokráciáért és az emberi jogokért - Mikroprojektek. EuropeAid/120788/L/G/G/MA, 2004. december 23., Brüsszel.
- Európai Bizottság* 2004d: Mitteilung der Kommission. Europäische Nachbarschaftspolitik. Strategiepapier, KOM(2004) 373 végleges, 2004. május 12., Brüsszel.
- Európai Bizottság* 2004e: Marokkó: Marokkó: Nemzeti indikatív program 2005-2006, Brüsszel.
- Európai Bizottság* 2005: Európai Bizottság: Európai kezdeményezés a demokráciáért és az emberi jogokért - Programme de Microprojets pour le Maroc - 2005. évi költségvetés. EuropeAid/122345/L/G/G/MA, 2005. december 19., Brüsszel.
- Európai Bizottság* 2006a: ENP Progress Report Marokkó. A Bizottság szolgálatainak munkadokumentuma, SEC(2006) 1511/2, 2006. december 4., Brüsszel.
- Európai Bizottság* 2006b: Európai kezdeményezés a demokráciáért és az emberi jogokért - Marokkói mikroprogram - 2006-os költségvetés. EuropeAid/124314/L/ACT/MA, 2006. december 18., Brüsszel.
- Európai Bizottság* 2006c: Marokkó: Nemzeti indikatív program 2007-2010, Brüsszel.
- Európai Bizottság* 2008a: Politique Européenne de Voisine - Maroc, MEMO/08/211, 2008. április 3., Brüsszel.
- Európai Bizottság* 2008b: Az ENPI szerinti kormányzási eszköz végrehajtásának alapelvei. Belső dokumentum, 2008. február 22.), Brüsszel, kiadatlan kézirat.
- Európai Bizottság* 2008c: Rapport de Suivi Maroc, Brüsszel.

- Európai Bizottság* 2009a: Europe Aid: Journée Internationale de la femme. Amélioration de la situation de la femme rurale et gestion durable de l'arganeraie dans le sud-ouest du Maroc, in: http://ec.europa.eu/europeaid/case-studies/documents/pdf/morocco_femme_fr.pdf; 2010. január 23., Brüsszel.
- Európai Bizottság* 2009b: Rapport de Suivi Maroc, Brüsszel.
- Exadaktylos, Theofanis/Radaelli, Claudio M.* 2009: Research Design in European Studies: In: A kutatómódszertan: Az európaizáció esete, in: A kutatómódszertan: A kutatómódszertan esete: Journal of Common Market Studies 47: 3, 507-530.
- Ferrero-Waldner, Benita* 2008: Discours de la Commissaire Ferrero-Waldner sur l'Ouverture. Discours au Séminaire sur le statut avancé pour le Maroc dans le Cadre de la Politique européenne de voisinage, 2008. január 21., Rabat.
- Freedom House* 2009: Freedom in the World 2009, in: <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2009>; 2010. január 03.
- Freyburg, Tina* 2009: Demokraták demokrácia nélkül? Linkage and Socialization into Democratic Governance in Authoritarian Regimes (NCCR democracy Working Paper No. 37, 2009. június), in: <http://www.nccr-democracy.uzh.ch/publications/workingpaper/pdf/wp37.pdf>; 2009. november 04., Zürich.
- Friedrich Ebert Stiftung (szerk.)* 2007a: Marokkó új kormánya: Premierminister Abbas El Fassi starts mit einem deutlich jüngeren und weiblicheren Kabinett (Hintergrundinformationen aus der internationalen Entwicklungszusammenarbeit: Naher/Mittlerer Osten und Nordafrika); in: <http://library.fes.de/pdf-files/iez/04940-20071024.pdf>; 2010. január 23., Bonn.
- Friedrich Ebert Stiftung (szerk.)* 2007b: Parlamentswahlen in Marokko: der König regiert, die Marokkaner wählen - oder eben auch nicht (Kurzberichte aus der internationalen Entwicklungszusammenarbeit: Naher/Mittlerer Osten und Nordafrika), in: <http://library.fes.de/pdf-files/iez/04879-20080110.pdf>; 2010. január 23., Bonn.
- Göhler, Gerhard* 2007: Göhler: "Weiche Steuerung". Regieren ohne Staat aus machttheoretischer Perspektive, in: Risse, Thomas/Lehmkuhl, Ursula (szerk.): Regieren ohne Staat? Governance in Räumen begrenzter Staatlichkeit, Baden-Baden, 87-108.
- Göhler, Gerhard* 2009: Göhler: A2 Abschlussbericht, in: Sonderforschungsbereich 700 [SFB 700] (szerk.): Fortsetzungsantrag 2010-2013. Bd. 1, Berlin, 159-180.
- Göhler, Gerhard/Höppner, Ulrike/De La Rosa, Sybille* 2009a: Einleitung, in: Göhler, Gerhard/Höppner, Ulrike/De La Rosa, Sybille (szerk.): Weiche Steuerung. Studien zur Steuerung durch diskursív Praktiken, Argumente und Symbole, Baden-Baden, 11-26.
- Göhler, Gerhard/Höppner, Ulrike/De La Rosa, Sybille (szerk.)* 2009b: Weiche Steuerung. Studien zur Steuerung durch diskursív Praktiken, Argumente und Symbole, Baden-Baden.
- Göhler, Gerhard/Höppner, Ulrike/De La Rosa, Sybille/Skupien, Stefan* 2010: Steuerung jenseits von Hierarchie. Wie diskursive Praktiken, Argumente und Symbole steuern können, in: Politische Vierteljahresschrift 51, megjelenés alatt.
- Haverland, Markus* 2006: Okozza-e az EU a hazai fejleményeket? Az esetválasztás javítása az európaizálódás kutatásában, in: Nyugat-európai politika 29: 1, 134-146.
- Höppner, Ulrike* 2008: Mechanismen, Instrumente und der Zusammenhang zwischen Steuerung durch Symbole, Steuerung durch Argumente und Steuerung durch diskursív Praktiken, Berlin, kiadatlan kézirat.
- Höppner, Ulrike/Göhler, Gerhard/De La Rosa, Sybille* 2006: Steuerung und Governance), Berlin, kiadatlan kézirat.
- Kausch, Kristina* 2009: Kausch: Az Európai Unió és a politikai reformok Marokkóban, in: Mediterrán politika 14: 2, 165-179.
- Khakee, Anna* 2008: EuroMeSCo Paper No. 73, 2008. november), Róma: Pragmatism Rather Than Backlash: Moroccan Perceptions of Western Democracy Promotion (EuroMeSCo Paper No. 73, november 2008).

- Kinzelbach, Katrin* 2009: Az EU emberi jogi párbeszédei - meggyőzés vagy a vita elhallgattatása? (A KFG "The Transformative Power of Europe" című konferenciáján (2009. november 10-11., Berlin) bemutatott előadás), Berlin, kiadatlan kézirat.
- Knill, Christoph/Lenschow, Andrea* 2003: A szabályozás módjai az Európai Unió irányításában: Towards a Comprehensive Evaluation, in: *European Integration online Papers (EIoP)* 7: 1.
- Lavenex, Sandra/Lehmkuhl, Dirk/Wichmann, Nicole* 2009: A külső irányítás módozatai: nemzet- és ágazatközi összehasonlítás, in: *Journal of European Public Policy* 16: 6, 813-833.
- Lavenex, Sandra/Schimmelfennig, Frank* 2009: EU szabályok az EU határain túl: a külső kormányzás elméletalkotása az európai politikában, in: *Journal of European Public Policy* 16: 6, 791-812.
- Levy, Jack S.* 2002: *Levy Levy: Qualitative Methods in International Relations*, in: Harvey, Frank P./Brecher, Michael (szerk.): *Harvey, Frank P./Brecher, Michael (szerk.): Evaluating Methodology in International Studies*, Ann Arbor, MI, 131-160.
- Lobjakas, Ahto* 2010: *EU Showcases_Neighborhood_Policy_Successes/2040136.html*; 2010. július 8., Washington DC/ Prága.
- Malmvig, Helle* 2005: Biztonság a kultúrák közötti párbeszéd révén? A kultúrák közötti euromediterrán párbeszéd biztonságossá tételének következményei, in: *Mediterrán politika* 10: 3, 349-364.
- Manners, Ian* 2002: Normatív hatalom Európában: In: *A normatív normatív hatalom: A normatív normatív hatalom: Egy ellentmondás a fogalmakban?* *Journal of Common Market Studies* 40: 2, 235-258.
- Martín, Iván* 2009: EU-Marokkó kapcsolatok: In: *Mediterrán politika* 14: 2, 239-245.
- Martinez, Luis/Poli, Alexandra/Cheklat, Kamel/Ben Maimoun, Hatem/Rendon, Maria* 2008: *Le Maroc, l'Union du Maghreb Arabe et l'intégration régionale* (EuroMeSCo Paper No. 67, 2008. május), Róma.
- Mayntz, Renate* 2005: in: Schuppert, Gunnar Folke (szerk.): *A kormányzás irányítása: a kormányzás irányítása és a kormányzás irányítása a kormányzatban?* *Governance-Forschung. Vergewisserung über Stand und Entwicklungslinien*, Baden- Baden, 11-20.
- McFaul, Michael/Cofman Wittes, Tamara* 2008: A korlátozott reformok korlátai, in: *Journal of Democracy* 19: 1, 19-33.
- Nye, Joseph S.* 1990: *Soft Power*, in: *Foreign Policy* 80, 153-171.
- Pace, Michelle* 2006: *A regionális identitás politikája*: London: *Meddling with the Mediterranean*, London.
- Pace, Michelle* 2009: Paradoxonok és ellentmondások az EU demokrácia-öszközésében a mediterrán térségben: az EU normatív hatalmának korlátai, in: *Democratization* 16: 1, 39-58.
- Poncins, Michel de* 2009: Réseau marocain Euromed des O.N.G: Une contribution positive au raffermissement des relations Maroc-UE, in: *Libération*, 2009. április 30., in: http://www.libe.ma/Reseau-marocain-Euromed-des-O-N-G-Une-contribution-positive-au-raffermissement-des-relations-Maroc-UE_a2554.html; 2010. január 13.
- Prodi, Romano* 2002: *Prodi Prodi: Egy tágabb Európa - A közelségpolitika mint a stabilitás kulcsa. A hatodik ECSA-világkonferencián elhangzott beszéd*, 2002. december 05-06., Brüsszel.
- Sater, James N.* 2009: A jogállamiság reformja Marokkóban: In: *Marokkó: Többféle jelentés és problematikus valóság: többszörös jelentés és problematikus valóság: Mediterrán politika* 14: 2, 181-193.
- Saurugger, Sabine* 2009: Szociológiai megközelítések az EU-tanulmányokban, in: *Journal of European Public Policy* 16: 6, 935-949.
- Senyücel, Sabiha/Faath, Sigrid/Güner, Sanem/Mattes, Hanspeter* 2006: Az európai szomszédságpolitika végrehajtását befolyásoló tényezők és felfogások egyes dél-mediterrán partnerországokban (EuroMeSCo 49. sz. dokumentum, 2006. október), Róma.
- Sjursen, Helene* 2006: in: *Journal of European Public Policy* 13: 2, 169-181.
- Smith, Karen E.* 2008: *Cambridge: European Union Foreign Policy in A Changing World.*

- UNDP, Program a kormányzásról az arab régióban* 2009: Országos téma: Civil társadalom: Marokkó, in: <http://www.undp-pogar.org/countries/theme.aspx?t=2&cid=12>; 2010. január 17.
- Waeber, Ole* 1995: Securitization and Desecuritization, in: Lipschutz, Ronnie (szerk.): *On Security*, New York, NY, 46-86.
- Weber, Max* 1968: Weber: Gazdaság és társadalom. Az értelmező szociológia vázlata. Szerkesztette Günther Roth és Claus Wittich, New York, NY.
- Willis, Michael J.* 2009: Willis Willis: Következtetés: In: A reform dinamikája Marokkóban: *Mediterrán politika* 14: 2, 229-237.
- Youngs, Richard* 2008: A biztonság és a fejlesztés ötvözése: Just Another Euro-platitude?, in: *Journal of European Integration* 30: 3, 419-437.
- Youngs, Richard* 2009: In: A demokrácia előmozdítása mint külső kormányzás: *Journal of European Public Policy* 16: 6, 895-915.
- Youngs, Richard* 2010: Youngs: Hogyan élénkítsük újra a demokrácia támogatását: (FRIDE munkadokumentum, 100. sz., 2010. június), Madrid.

A Kolleg-Forschergruppe - A tudományos csere és az intenzív kutatás ösztönzése

A Kolleg-Forschergruppe (KFG) a Német Kutatási Alapítvány által 2008-ban indított új finanszírozási program. A KFG egyik központi eleme, hogy olyan tudományos szempontból ösztönző környezetet biztosítson, amelyben vezető és fiatal kutatók kis csoportjaiban diskurzus és vita révén innovatív kutatási témákkal lehet foglalkozni.

A Kolleg-Forschergruppe "Európa átalakító ereje" a Berlin-Brandenburg régió európai ügyekkel kapcsolatos kutatásait fogja össze, és intézményesíti az együttműködést más egyetemekkel és kutatóintézetekkel. A csoport az EU mint az ötletek közvetítője és befogadója szerepét vizsgálja, és három kutatási területen elemzi a belső és külső diffúziós folyamatok mechanizmusait és hatásait:

- Identitás és nyilvánosság
- Megfelelés, feltételrendszer és azon túl
- Összehasonlító regionalizmus és Európa külkapcsolatai

KFG The
Transformative
Power of Europe

